

19. YÜZYIL BÜYÜK RUS ROMANININ ÜZERİNDE YÜKSELDİĞİ TOPRAK¹

Nuri Yıldırım

*Lomonosov büyük bir insandı....
(Ülkemizde) ilk üniversiteyi o kurdu.
Daha doğrusu, onun kendisi bizim
ilk üniversitemiz oldu.*

Aleksandr Puşkin (1799-1837)

Değerli Hocamız Tuncer Bulutay'ın şiir ve edebiyat sevgisini, özellikle Rus klasiklerine düşkünlüğünü onun tüm öğrencileri ve arkadaşları yakından bilir. Öğrenciliğimiz sırasında hocamızın sık sık bizlere, "Rus klasiklerini okuyun!", "Dostoyevski, Tolstoy okuyun!", "Ben onlardan çok şey öğrendim!" diye öğüt verdiğini, bu romanların sadece roman olmadıklarını, onları birer bilimsel eser olarak görmemiz gerektiğini söylerdi. Tuncer Hoca'nın yine, bir toplumda belli sınırlı bir zaman dilimi içinde bu kadar çok sayıda dev romancının nasıl ortaya çıktığı, hangi tarihsel koşulların bunu sağladığı sorusunu sık sık sorduğunu ve bu olayı 1920 ve 1930'larda Moritz Schlick etrafında oluşan felsefeciler topluluğu "Vienna Çevresi" olayına benzettiğini biliyoruz. Gerçekten çeyrek asır (Rus realist romanının altın çağı 1855-1880 dönemi olarak tanımlanır) gibi kısa bir dönemde bu kadar çok sayıda dünya çapında yazarın ortaya çıkması bir mucize midir? Yoksa çeşitli etkenlerle bir ölçüde izah edilebilir bir olay mıdır? Bu yazımda Rus edebiyat tarihi alanında Rusça ve İngilizce dillerinde yazılmış geniş literatüre dayanarak 19. yüzyıl Rus edebiyatının kökleri üzerinde duracağım. Meslekten olmayan, Rus edebiyatı hayranı bir amatörün böylesine çetrefilli bir konuda söz söylemesinin fazla cesurca ve riskli bir davranış olduğunun farkındayım. Ancak, başvuru kaynaklarımın konunun klasikleşmiş, güvenilir kaynakları arasından seçilmiş olmasının bu riski önemli ölçüde azaltacağına inanıyorum².

¹ Tuncer Bulutay'a Armağan (Editör Nuri Yıldırım) içinde, Nisan 2015, Mülkiyeliler Birliği Yayınları, Ankara.

² Metnin okuma akışını bozmamak için kaynaklara yapılan göndermeler en az düzeyde tuttum. Bu yazı metnin sonunda gösterilen kaynakların bir özeti olarak görülmelidir.

Rus edebiyatı geç ortaya çıkmış, çok genç bir edebiyattır. Bunun bir nedeni Rusların millet olarak tarih sahnesine geç çıkmaları olabilir, ancak asıl neden Rusların, ortodoks Hristiyanlığı seçerek Katolik Avrupa yerine Bizans ile ilişkiye girmeyi tercih etmelerinde yatmaktadır. Asırlar boyunca Rusya Avrupaya yabancı kaldı, Rönesanstan etkilenmedi. Doğru Slav kavimlerini ifade etmek üzere kullanılan “*Russkaya zemlya*” (Rus toprağı – vatani) sözcüğü ilk kez MS 852 yılına ait vakayinamelerde geçmektedir (Kuleşov, 1989, s. 15). Ortodoks Hristiyanlık (MS 988) öncesi pagan dönemde Slav kavimler henüz yazıya geçmemişti. Edebiyatları tamamen sözlü edebiyattan ve folklardan oluşuyordu. Bizans tarafından Büyük Moravya’ya görevli olarak gönderilen Selanikli Kirill (Cyril, 826-869) ve Mefodi (Methodius, 815-885) kardeşler 9. yüzyılda yeni alfabelerini Slav kavimleri arasında yaydılar. Bizans kilisesi, 10.yüzyılın sonlarından itibaren dini metinleri Slavların o zamanki edebiyat dilleri olan kadim kilise Slavıancası ‘Slavonca’ya³ yoğun bir şekilde çevirtiyordu. Dini metinlerin ve duaların orijinal (Yunanca) dilde değil de Slavıanca olması, Rus din adamlarının eski Yunancayı öğrenmemelerine, dolayısıyla da seküler Yunan edebiyatı ve Hristiyanlık-öncesi Yunan klasikleri ile tanışamamalarına sebep oldu ve bu yüzden Constantinople’deki yüksek hümanizma geleneğı Rusya’ya taşınamadı (Mirsky, 1958, s. 4, Bortnes, 1992, s. 5). Ancak, aşağıda değinileceğı üzere, dinin ana dil üzerinden yaşanması Slavların kültürel gelişimine uzun dönemde çok büyük olumlu etkiler yapacaktır.

Modern Rus edebiyatının tartışmasız kurucusu şair, bilim adamı ve dil bilimcisi Mihail Vasilyeviç Lomonosov (1711-1765)’ dur. Lomonosov’un Almanya’da öğrenciyken 1739 yılında yazıp Saint Petersburg akademisine gönderdeğı “*Khotin’in zaptı kasidesi*”⁴ adlı şiirinde geliştirdiğı vezin ölçü tekniğı sonraki yıllarda Rus şiirinin klasik vezin tekniğı oldu (Mirsky, 1958, s.43). Bu şiiri modern Rus edebiyatının başlangıcı sayabiliriz. Rus edebiyatının ne denli geç ortaya çıktığını anlamak için Avrupa klasikleri ile Rus başyapıtlarını zaman olarak karşılaştırmak yetecektir: Rus romanının altın çağı (1855-1880), Dante’den 550 yıl, Shakespeare ve Cervantes’den 250 yıl sonraki bir zaman dilimine denk gelmektedir. Şüphesiz bu geç kalışta iki buçuk asırdan daha uzun süren Moğol (Altın Orda) egemenliğinin (1223-

³ Slavonca (Rusçası ‘*Staro-serkovnoslavyanskiy Yazık*’- eski kilise slavıancası-, İngilizcesi ‘*Old Church Slavic*’), Selanik (Fessalonik) civarında yaşayan Slav kavimlerinin dialektiğıydi.

⁴ Khotin, 1739 yılında Ruslar tarafından zaptedilen Bessarabya’daki Osmanlı kalesidir.

1480) – Ruslar ‘Tatar-Moğol istilası’ olarak adlandırır- Rus kültürü üzerindeki yıkıcı etkisi büyük bir rol oynamıştır.

“Kievskaya Rus” dönemi Rus Edebiyatı (882-1283)

Doğu Slavların en eski yerleşim yerleri Volhov ırmağı kıyıları (bugünkü Novgorod) ve daha sonra Dnyeper nehri kıyılarında kurulan Kiev’dir. Rusların 882-1283 dönemi “Kievskaya Rus” (Kiev dönemi Rusu ve Rusya’sı) olarak adlandırılır. Kuzey denizleri ile Karadeniz arasında nehir ulaşımını kullanarak ticaret yapan İsveçli Viking’ler Novgorod’da bir koloni oluşturmuşlardı. 860 dolaylarında Viking (Yunanlılar ve Doğu Slavlar bu kavimleri ‘Varyag’ olarak adlandırıyorlardı) savaşçılarından Ryurik, Novgorod knyazı⁵ olarak seçildi. Ryurik’in savaşçıları 882 yılında Hazar Türklerinin kontrolündeki Kiev’i alarak **Kievskaya Rus** dönemini başlatmış oldular. Ryurik hanedanlığı, 12. Yüzyılın ortalarında çeşitli prensliklere ayrılarak varlığını 1598 yılına kadar sürdürdü.

852: Vakayinamelerde ilk kez “*Russkaya zemlya*” (Rus toprağı - vatani” sözcüğüne rastlandı.
862: Varyag (Viking) savaşçılarından Ryurik, Novgorod’un başına knyaz (prens) olarak geçti.
862-1598: Ryurik hanedanlığı.
9. Yüzyıl: Selanikli Kirill (827?-869) ve Mefodi (815?-885) kardeşler kiril alfabesini Doğu Slavlar arasında yaydı.
988: Kiev knyazı I. Vladimir (hükümrânlık dönemi: 978-1015) Ortodoks Hristiyanlığı Rus halkının resmi dini olarak kabul etti.
882-1283: “Kievskaya Rus” (Kiev Rusu ya da Rusya’sı) dönemi.
1223: Kalka nehri savaşı. Rus prensliklerinin Moğollar karşısında ağır yenilgisi.
1223-1480: Moğol egemenliği dönemi
1380: Rusların Moğol’ları ağır yenilgiye uğrattıkları Kulikovo savaşı.
1299: Rus Ortodoks kilisesi başpiskoposluğu Kiev’den Vladimir’e, birkaç yıl sonra da oradan Moskova’ya taşındı.
1448: Rus Ortodoks kilisesi Bizans kilisesinden bağımsız hale geldi.
1547-1584: IV. İvan (Korkunç İvan)’ün saltanat dönemi (Merkezi Rus çarlığının kuruluşu)
1563: Moskova’da ilk matbaaya izin verildi.
1613: Mihail Romanov çar seçildi. 1917 yılına kadar sürecek olan Romanov Hanedanlığı başlamış oldu.
1636: Moskova piskoposu tüm müzik aletlerinin yakılmasını emretti.
1650-70: Devletin kilise reformları, halk arasında inanç bölünmesine yol açtı. ‘Starovera’ (eski inanç) mensupları kanun-dışı duruma düştüler.
1672: Moskova’da saray himayesinde ilk tiyatro oyunu sahnelendi.

⁵ Knyaz, Rusça prens demektir. Bu metinde sözcüğün çevirisi yerine Rusçasını kullanmayı yeğledik.

1682-1725: I. Pyotr'in (Büyük Petro) saltanat dönemi.
1703: Saint Petersburg'un kuruluşu.
1721: Rus çarlığı resmi olarak Rus İmparatorluğu adını aldı.
1724: Büyük Petro S. Petersburg'da Rus Bilimler Akademisini kurdu.
1762-96: II. Yekaterina'nın (Büyük Katerina) saltanat dönemi
1769: II. Yekaterina hiciv ve mizah dergilerinin yayınlanmasına izin verdi.
1773-75: Don Kazaklarından Yemelyan Pugaçöv (d. 1742- ö. 1775) önderliğinde köylü isyanları.
1801-25: İmparator I. Aleksandr'ın saltanat dönemi.
1812-14: Napolyon boşaltılmış Moskova'yı işgal etti (1812). Zafer anlaşması imzalayacak muhatap bulamayınca çekilmek zorunda kaldı. Ordusu dönüş yolunda Rus kuvvetlerince imha edildi. Çar büyük bir ihtişamlı Paris'e girdi (1814).
1825-55: İmparator I. Nikolay'ın saltanat dönemi
26 Aralık (14 Aralık, Jülyen takvimi) 1825: S. Petersburg'da başarısız Dekabrist ayaklanması.
1853-56: Kırım Savaşı, Rusyanın Osmanlı Devleti ve müttefiklerine yenilişi.
1855-1881: İmparator II. Aleksandr'ın saltanat dönemi (Suikast sonucu 13 Mart – Jülyen takvimi: 1 Mart - 1881 de öldürüldü).
1861-64: Büyük reformlar dönemi. Serfliğin kaldırılışı (1861), hukuk, yerel idareler, askerlik sisteminde köklü reformlar, sansürün gevşetilmesi.

Yazıları olmayan doğu Slavların çok zengin bir folklor ve sözlü edebiyatları vardı. Halkın yaşayış ve inancı, pagan dünya görüşü *skazka* (masal), *bilina* (destan), *pesni* (halk şarkıları), büyü, atasözü, bilmece gibi pek çok farklı edebi tarzda ifade edilerek, nesilden nesile aktarılıyordu. İyimserlik ve insancılık (hümanizma) bu sözlü edebiyatın iki ana özelliğini oluşturuyordu. Masal ve öykülerde iyi her zaman kötüyü yeniyordu (Kuleşov, 1989, s.17). Cinler, periler, hayaletler gibi pagan inanç, gelenek ve folklorunda önemli yer tutan doğaüstü güçlerin izlerine ileride, modern Rus edebiyatında, özellikle Gogol'de, sık sık rastlanacaktır. Okur yazar olmayan Rus köylü sınıfı uzun yüzyıllar çift inançlı (*dvoeverie*) olarak, doğada canlı, cansız her şeyin bir ruhu, canı olduğunu esas alan pagan inancı ile Hristiyanlığı bir arada yaşadı. Rus Ortodoks kilisesi aşırı dünyevi bulduğu pagan gelenek ve folkloruna daima olumsuz bir tavırla baktı. Baş piskopos Daniil (1522-39) yalnızca sıradan Rusları değil, kilise mensuplarını bile ilahi yaşamdan uzaklaştırabilecek bir şeytani eğlenceler ve dünyevi zevkler listesi yayınlamıştı (Terras 1991, s.1). Halkın düşkün olduğu bu kötü alışkanlıklar listesine gezgin ozanların (*skomorohi*), dansçıların toplantılarına katılmak, satranç, dama türü oyunlar oynamak, şeytani şarkılar söylemek, içki alemleri düzenlemek, büyü, falcılık ve benzeri faaliyetler giriyordu. Kilisenin bu olumsuz tutumuna rağmen Hristiyanlık-öncesi pagan gelenekler ve folklor, kronikler ve azizlerin hayatı başta olmak üzere yazılı Rus edebiyatında önemli bir yere sahip oldu. Sözlü edebiyatın yazılı olarak derlenmesi çabaları 17. yüzyıldan itibaren başladı. Moskova'da İngiliz elçiliğinde görevli papaz Richard James'in 1619-20

yıllarında, Çarın İngiliz doktoru Samuel Collins'in 1660' larda toplayıp kayıt altına aldıkları halk öyküleri ve şarkıları bu derlemelerin ilk örneklerindendir. 1770'ler ve 1780'lerde halk öykü ve şarkılarını içeren küçük cep kitapları basımı çok popüler oldu. Pazar yerlerinde, panayırarda satılan, okuma bilen alt tabaka kentli insanlara hitap eden bu kitaplar (*luboçnaya literatura*) edebiyatın ilk kez bir ticari ürün haline gelişini temsil ediyordu. 1820' lerde edebiyatta yükselen *romantik* dalga ile folklorla ilgi daha da arttı. Rus folklorunu (öykü, masal, şarkı, atasözü, bilmece vd tarzda) derleme çalışmaları hızlandı. Puşkin, Lermontov, Koltsov gibi dönemin büyük şairleri bazı şiirlerini halk şarkısı tarzında yazdılar. Tolstoy pek çok halk hikaye ve masalını yeniden düzenleyerek yazılı hale getirdi. Rus folkloru hem batıcı hem de Slavyanofil⁶ yazarları etkiliyordu. Folklor derleme çalışmaları 19.yüzyılın ikinci yarısında ürünlerini vermeye başladı. Pyotr Kireyevski'nin 10 ciltlik lirik şarkılar koleksiyonu (1860-74), Pavel Ryabnikov'un 4 ciltlik epik şarkılar koleksiyonu (1861-67), A. Hilferding'in 3 ciltlik "Onega bölgesi kahramanlık şarkıları" (1873) , A. Afanasyev'in halk hikayeleri derlemesi (1855-64), V. Dahl'ın atasözleri derlemesi (1862) bunların en ünlüleridir.

Ortodoks Hristiyanlığın kabulü ve yazıya geçilmesi ile dini metinler Bizans din adamları tarafından hızla Yunancadan Slavoncaya çevrilmeye başlandı. Bulgar knyazları doğu slavlardan daha önce, 9. yüzyılın ortalarında Hristiyanlığa geçtikleri için zaten pek çok dini metin Bulgarcaya 10. yüzyılın başlarında çevrilmişti. İncilin çevirisi bizzat Kirill tarafından yapılmıştı. Kiev dönemi Rusya'sında saptanan en eski el yazması İncil (tamamı değil, seçme parçalar şeklinde) 1055-57 yıllarına aittir ve sipariş edenin ismiyle "*Ostromirov İncili*" olarak anılır. Ruslar arasında en yaygın okunan din kitabı 13. yüzyılda çevrilen Zeburdu, insanlar okumayı Zeburdan öğreniyorlardı (Kuleşov, 1989, s.18). Pagan sözlü edebiyatı daha çok açıklanamayan doğa olaylarından insanoğlunun duyduğu korkuları konu alıyordu, soyut felsefi boyutu sınırlıydı. Buna karşılık, İncil'in canlı yaradılış hikayeleri, iyinin, kötünün, doğrunun ne olduğu gibi evrensel sorulara yanıt arayışı Rus edebiyatının önünde yeni büyük bir ufuk açtı. İncil ve diğer dini metinler Lomonosov'un, Derjavin'in kasidelerinden, Puşkin'in şiirlerine, Dostoyevski ve Tolstoy'un başyapıtlarından Çehov'un pek çok hikayesine, Rus

⁶ Büyük Petro reformlarını tanımayan, batılılaşma karşıtı, milliyetçi Rus yazarları **Slavyanofil** (İngilizcesi, Slavophile) olarak adlandırılmaktadır. Slavyanofil'lerin, 19. yüzyılda ortaya çıkan, Balkan Slav topluluklarının birliğini savunan *Pan-Slavistler* ile karıştırılmaması için metinde sözcüğü Türkçe'leştirmeyip, orijinal Rusça halini kullanmayı yeğledim.

edebiyatının en önemli kaynaklarından biri olmuştur. Dostoyevski'nin, Sibiry'a çalışma kampı yıllarında başka kitaba izin verilmediği için uzun yıllar sadece incil okuduğunu hatırlatalım. Rusların, Ortodoks Hristiyanlığa geçerken dini metinleri, duaları, ilahileri vs. orijinal dilden, Yunanca'dan ezbere (içeriği anlamaksızın) değil de, Slavca çevirilerinden anlayarak okumalarının, ibadetlerini Slavca yapmalarının (Türkler Müslümanlığa geçerken bunu başaramadılar) onların kültürel ve entellektüel gelişimleri ve edebiyatları üzerinde çok önemli etkileri olsa gerek. Rusların soyut düşünceye yatkınlıklarında, Rus romanlarında sıkça rastladığımız gibi, "Doğru nedir? Gerçek nedir? türü evrensel felsefik sorulara olan aşırı meraklarında bunun payı olsa gerek⁷!

Kiev döneminin ilk yüzyıllarında Rus edebiyatını kiliseden ayrı olarak ele almak imkansızdır. Bu dönemin temel edebi tarzını (janr) vakayinameler (kronikler, rusçası *letopisi*), vaazlar (*propoved* veya *slovo*) ve azizlerin yaşam öykülerinin anlatıldığı hagiography'ler (Rusçası *agiografi*) oluşturmaktadır. Vakayiname yazımı Knyaz I. Yaroslav (Bilge) 'ın saltanat döneminde (1016-1054) başladı. İlk Novgorod vakayinameleri Kiev-Peçerski manastırı rahiplerinden Nikon (1060-70) ve Nestor (1056-1113) tarafından yazılmıştır. Nestor'un ölümünden az önce yazdığına inanılan, Rus vatanının doğuşunu ve Kiev'in ilk knyazlarını anlattığı "Geçmiş Yılların Öyküsü (*Povest Vremennikh Let*)" adlı vakayinamesi günümüze ulaşmıştır (Kuleşov, 1989, s.19). Rahipler dışında Bizans tarihçilerinin Kiev dönemiyle ilgili yazdıkları vakayinameleri ve dini kitapları el yazısıyla çoğaltmakla görevli "kitapçı" (*knijniki*) diye adlandırılan kişilerin tuttukları kayıtlar da önemli kaynaklardandır. 1051 de göreve seçilen ilk Rus başpiskopos İlarion'un (daha önceki başpiskoposlar Yunandı) "Yasa ve Erdem Üzerine Vaaz (*Slovo o zakone i blagodatı*)" adlı nutku kadim Rus edebiyatının önemli örneklerindendir. Vaaz, Yeni Ahitin Eski Ahiti geçerek onun yerini nasıl aldığını, İsa'nın erdemlerinin (lütuflarının) Musa yasalarına karşı nasıl zafer kazandığını ağdalı bir hitabetle

⁷ Yazılı edebiyat alanında Rusya 19. yüzyıla kadar batının çok gerisinde olmasına rağmen "söz"ün (*slovo*) Rus kültüründe (din, folklor, gelenek) işgal ettiği yer batıdakinden hiç de az değildir. Rusça'ya 18. yüzyılın sonlarında Fransızcadan geçen "*literatura*" kelimesi dışında, rusçada "edebiyat, söz sanatı" anlamına gelen, "söz (*slovo*)" sözcüğünden türemiş "*slovesnist*" diye çok eski, yerli bir kavram mevcuttur ve *literatura*'dan çok daha geniş bir anlama sahip olup sözle ifade edilmiş herşeyi kapsar. Büyük Rus yazarları her zaman "*slovestnist*" ustası olmak istemişlerdir, *literatürist* değil.

anlatırken, siyasal konulara da değinmekte, Rus kilise ve devletinin Bizans karşısında bağımsızlığını koruması gereğini vurgulamaktadır (Kuleşov, 1989, s.24). Azizlerin yaşam öykülerinden en ünlü olanı rahip Nestor’un 1080’lerde yazdığı tahmin edilen, Knyaz Vladimir’in 1015 de ölümü üzerine, onun büyük oğlunun saltanat nedeniyle iki küçük kardeşini öldürtmesi olayının anlatıldığı “*Kutsal şehitler Boris ve Gleb’in yaşamları ve katledilmeleri üzerine anlatı*”dır. Başka versiyonları da bulunan bu öyküde, öldürülen kardeşlerin ağabeylerine hiç direnmeden ölümü kabul etmeleri ile İsa’nın hayatına gönderme yapılmaktadır. Nestor’un yazdığı diğer bir hayat öyküsü “*Peçerski manastırı başrahibi aziz Feodosiya’mızın hayatı*”dır. Bu dönemde yazılmış bir otobiyografi, 1113 yılında Kiev knyazı olan, çok iyi bir eğitim almış, beş dil bilen Vladimir Monomah’ın (1053-1125) kendi çocukları için yazdığı otobiyografik eser “*Evlatlarıma nasihat (Pouçenie çadom)*”dır. Hristiyan ahlak ve davranış biçiminin anlatıldığı eser ülkeyi yöneten prensler için bir el kitabı niteliğindedir.

Kadim Rus edebiyatının diğer önemli bir örneği yazarı belli olmayan, orijinalliği uzun araştırmalardan sonra kabul edilen “İgor’un alayı üzerine anlatı” (*Slovo o polku İgoreva*)’dır. Novgorod-Severski knyazı İgor’un 1185 Mayısında Kuman (Polovets’ler) kabilelerine karşı başlattığı seferde kardeşi, oğlu ve yeğeniyle birlikte esir düşmesinin öyküsünü anlatır. Aralarında bir türlü anlaşamayan Rus prensliklerinin düşmana karşı birleşmeleri zorunluluğunu vurgulayan, güçlü yurtseverlik duygusu ile yazılmış olan bu ağıt, şiir sanatı açısından ve 12. Yüzyılın edebiyat dilinin en iyi örneklerinden biri olması bakımından yüksek değer taşımaktadır. UNESCO 1986 yılında ağıtın 800. yılının tüm dünyada anılması için karar almıştır. *İgor’un alayı anlatısı* daha sonraki Rus kahramanlık edebiyatını etkilemiştir. Örneğin, Rusların Altın Orda güçlerini ilk kez bozguna uğratmayı başardıkları Kulikovo (1380) savaşını konu alan “*Yüce Knyaz Dimitri İvanoviç’in Zaferi üzerine anlatı*” adlı destanda bu etki açıkça görülür. Kulikovo savaşı üzerine yazılmış diğer bir epik şiir Ryazan’lı Sofoniya olarak bilinen şairin 1393 tarihli “*Don nehrinin ötesi*” (*Zadonşçina*) adlı destanıdır. Altın Orda istilası⁸ üzerine yazılmış benzer ağıtlar, Novgorod knyazı Aleksandr Nevski’nin (1220-63) İsveçlilere karşı kazandığı zaferleri anlatan destan bu dönem Rus edebiyatının seçkin örneklerindendir.

⁸ İstilanın önemli tarihleri: 1223 Kalka ırmağı savaşı, 1237 Ryazın’ın işgali, 1238 Vladimir ve 1240 Kiev şehirlerinin Batı Han tarafından yerle bir edilmesi.

Yine, “*Rus toprağından rahip Danil’in hayatı ve seyahatleri*” adlı yazarı belirsiz seyahatname, kutsal topraklara (Kudüs) 1106-8 yıllarında yapılmış bir hac ziyaretini ayrıntılı olarak anlatmaktadır.

Rus Ortodoks kilisesi, 1480 yılına dek sürecektir olan Moğol egemenliği karşısında önce Katolik batının desteğini aradı, ancak Altın Orda’nın dine karşı hoşgörölü politikasını (Moğollar kiliseyi vergiden muaf tuttular ve Rusya’nın politik kurumlarına dokunmadılar) görünce Saray şehrinde (aşağı Volga) oturan Han’a bağılılığını bildirdi. Moğol egemenliği altındaki Rusya’nın kültürel hayatı güney batıdan (Kiev) kuzey doğuya, yukarı Volga bölgesine (Novgorod, Moskova, Yaroslav, Vladimir) doğru kaydı. Başpiskoposluk 1299 da kuzey prensliklerinin merkezi olan Vladimir şehrine taşındı. Moğol egemenliğinin sonlarına doğru, 15. Yüzyılın ikinci yarısında yeni politik ve kültürel merkez Moskova oldu. IV. İvan (Korkunç – *groznyy*- İvan)’ın 1547 de çar ünvanını alması ile, edebiyat da, ülkenin yeni hedefine, siyasal yönden merkezileşme ve tüm prensliklerin otoriter çar yönetiminde birleşmesi hedefine ulaşması için kendi katkılarını sunmaya başladı. Kilise konseyi 1551 de toplanarak yerleşik kilise ayin kurallarını (ritüel) yüz bölümlük bir kitap (*Stoglav*) halinde yayınladı. Kronikler güncellendi. Bu dönemin orijinal edebiyat örneklerinden birisi, keşiş Yermolay-Yerazm tarafından asrın ortalarında yazılmış olan Muromski knyazı ve karısını konu alan “Pyotr ve Fevroniya’nın öyküsü” (*Povest o Petra i Fevronii*) ‘dür. Folklor, aziz yaşamları (hagiograpy) ve çağdaş siyasal konuların iç içe geçtiğı bu öyküde kahramanlar çeşitli sınavlardan geçerler ve sonunda sadakat ve aşk kazanır. Çar Korkunç İvan’ın ve politikalarının yüceltildiğı eserler bu dönemin diğere önemli edebiyat örneklerini oluşturur. 1542-63 döneminin metropoliti Makariy’in (Macarius) inisiyatifile yayımlanan “Basamaklı Çarlık soyağacı kitabı” (*Stepennaya kniga tsarskovo rodosloviya*, 1563) hristiyanlığı seçen Knyaz Vladimir’den başlayarak Çar Korkunç İvan’a kadar Rus knyazlarının soyağacını çıkarmakta, knyazların köklerini Roma ve Bizans krallarına (Caesar) bağılayarak bir çarlık kültü yaratmak istemektedir. Makariy Moskova’da ilk matbaanın kurulmasına da öncülük etti. Ancak, 1564 de İncilin ilk kitap olarak basıldığı bu matbaa bir süre sonra bir gurup çapulcu tarafından tahrip edildi. Yüzyılın sonuna kadar bir daha da kitap basılamadı. Makariy ayrıca mevcut dini literatürü, aziz biyografilerini ve kronikleri derleyerek 12 ciltlik aylara göre düzenlenmiş (minei) büyük okuma koleksiyonu “azizler takvimi”ni (*Velikie çeti minei*, 1552) yayımladı. Yine, 1564-5 yıllarında yazılan “Kazan tarihi” (*Kazanskaya istoriya*) ve “Stefan Batori’nin

Pskov seferi öyküsü" (*Povest o prikhojdenii Stefena Batoriya na Pskov*) gibi Korkunç İvan'ın zaferlerini öven çeşitli destanlar vardır. İvan'ın despot tavrını aşırı bularak Litvanya'ya kaçan knyaz Andrey Kurbski (1528-83) burada "Moskova büyük knyazlığı tarihi" (*İstoriya o velikom knyaze moskovskom*, 1573) başlıklı bir kitap yayımladı. Kitabında, ülkeyi yöneten knyazın yetkilerinin sınırlı olması, yönetimi hükümetle paylaşması gerektiğini savunan ve Korkunç İvan'ı kültürel barbarizmle suçlayan Kurbski, seküler bilginin teolojiden üstün olduğunu yazan ve Batı uygarlığına referans veren ilk Rus yazarıdır.

Ryurik hanedanının son çarı I. Fyodor 1598 yılında ölünce yerine Moğol-Tatar kökenli Boris Godunov çar oldu. 1605 yılında Godunov'un ölümüyle, Rusya, ilk Romanov çar I. Mihail (saltanat dönemi: 1613-45) başa geçinceye kadar bir hanedan bunalımı dönemi (1606-1613) yaşadı. Devlet ve kilisenin yazılı edebiyat üzerindeki mutlak kontrolü ilk kez bu iktidar boşluğu döneminde gevşedi. Bunun Rus edebiyatındaki etkisi büyük oldu. Daha önce edebiyat metinlerinde aktörler iyi/kötü ya da günahkâr/aziz gibi iki kategoriden birini temsil ediyorlardı. İlk kez daha gerçekçi, ak/kara seçeneğinin dışında daha karmaşık karakterler yaratılmaya başlandı, yazarların kendi fikirleri öne çıktı. Bunalım dönemi sonrasında yazılan hatıra ve kroniklerde bu açıkça görülmektedir (Bortnes, 1992, s.33). Bunlardan bazıları Avraami Palitsin'in "Anlatı" (*Skazanie*, 1612-20), İvan Timofeyev'in "Moskova çarlarının ve azizlerinin yaşayışları üzerine anlatı" (*Slovesa dney i tsarey i svyatiteley moskovskih*, 1616-24), İvan Khovorostinin'in "Vakayüname" (*Vremennik*, 1616-19) adlı eserleridir.

Antik rus edebiyatını batılılaştırma yönünde ilk ciddi çaba, sarayın vaizi, Kievde teoloji okumuş, tahsilini Polonyada cizvit okulunda sürdürmüş, sarayda Büyük Petro da dahil veliahtların hocalığını yapmış olan papaz Simeon Polotski'ye (1629-80) aittir. Polotski "Yönetimin asası" (*Jezl pravleniya*, 1667) adlı eseriyle Yüz Bölümlü Kitap'a (*Stoglav*, 1551) inanan eski inanç sahiplerine (*raskolniki*⁹) hücum ederek onların tasfiye edilmelerine katkıda bulundu. Saray tiyatrosu için Cizvit okulu çizgisinde komedi ve trajediler, çar ailesi için övgü kasideleri yazdı. Büyük saray şairlerinin ilkidir. Hece veznini Rus şiirine o kazandırmıştır. Polotski'nin çalışmalarını öğrencisi Silvestr Medmedev (1641-92) sürdürdü. Pek çok ortaçağ Avrupa'sı macera romanı 17.yüzyıl boyunca orijinal dillerinden değil de almanca ve lehçe

⁹ Parçalanma, ayrılma anlamına gelen "*raskol*", Rus Ortodoksluğundaki büyük bölünmeyi (1653) ifade eder. Toplum ve yasa dışına itilen eski inanç taraftarlarına "*raskolniki*" adı verilir. Suç ve Ceza'nın kahramanı Raskolnikov adını buradan almaktadır.

çevirilerinden Rusçaya aktarıldı. İtalyan orijinli “Bova Koroleviç’in öküsu”, fransız orijinli “Altın anahtarlı Pyotr’ın öküsu”, eski bir Çek şiirinden esinlenen “Altın saçlı Çek prensi Vasili” bunlardan bazılarıdır. Yine, pek çok Alman komedisi ve Fransız manzum masalı bu yüzyılda lehçeden Rusçaya çevrildi ya da uyumlaştırıldı. Bu eserlerin konuları bürokrasi ya da rüşvet alan yargıçlar gibi günün sorunlarını içerecek şekilde uyumlaştırılıyordu. Büyük Petro döneminde yazılmış ünlü bir macera romanı olan “*Frol Skobeyev’in öküsu*” soylu zengin bir ailenin kızını ayartarak kısa yoldan zengin olmayı hedefleyen bir düzenbazın maceralarını konu almaktadır. Yine bu yüzyılda, ağırbaşlı kilise ve manastır hayatının gülünç ve abartılı yanlarını öne çıkaran ya da açıkça eleştiren, Bizans edebiyatından izler taşıyan pek çok parodi ve hiciv çalışması vardır. Örneğin, “Papaz Sava’nın öküsu”, “Kalyazin papazlarının başvurusu”, “Taverna ayini”, “Çıplak ve yoksul bir kişinin alfabesi” bunlardandır. Şeytanın yönettiği kötülüklerle dolu dünyada nasıl yaşanması gerektiğini anlatan, yaşam vizyonu çizen manzum dini metinlerin en önemlileri “Acı ve kötü yazgı üzerine bir ökü” (*Povest o gore i zloçastii*) ve son büyük aziz yaşamı çalışması olan otobiyografik “*Başrahip Avvakum’un hayatı*” dır. 17. Yüzyıl Rus dini edebiyatının diğer bir kaynağı 1653 yılında yaşanan büyük dini bölünmedir. Muhalif duruma düşen “Yüz Bölümlü-başlıklı-Kitap” (*Stoglav*)’ın takipçileri, diğer bir ifadeyle “eski inanç sahipleri (*raskolnik*’ler) soruşturmalara, işkencelere maruz bırakıldılar, Avvakum ve arkadaşları dahil bir kısmı odun ateşinde yakıldı. Yazarı belli olmayan “*Boyarinya Morozova, Urusova ve Mariya Danilova prensesler*” ve başrahip Avvakum’un (1621-82) 1861 de yayınlanan otobiyografisi bu trajediyi anlatan aziz yaşamı örnekleridir. Avvakum’un sohbet (*beseda*) şeklinde yazdığı otobiyografisinde kullandığı dil (kilise dili ile konuşma dilinin dokunaklı bir birleşimi) ve belagat modern Rus edebiyatını etkilemiştir. Konuşma dilini edebi amaçla kullanan ilk örnektir.

Büyük Petro devlet / kilise iki-başlılığına son vererek dini hiyerarşiyi seküler otoriteye bağladı. Reformların etkisi edebiyatta hemen yansıma bulmadı, belli bir zamanın geçmesi gerekti. Petro döneminde öne çıkan edebiyat adamları Latin etkisindeki Kiev akademisinden yetişmiş üç din adamıydı: Rostov metropoliti Demetrius Tuptalo, patrik vekili Stephen Yavorski ve Novgorod başpiskoposu Feofan Prokopoviç. Büyük Petro reformlarının baş uygulayıcısı olan, aydınlanmacı bir mutlak monarşiyi savunan Feofan Prokopoviç (1681-1736) yeni çara “Çarlığın gücü ve erdemi üzerine söylev” (*Slovo o vlasti i çesti tsarskoy*, 1718) ve “Rus filosuna övgü” (*Slovo pokhvalnoe o flote rossiyskom*, 1720) gibi methiyeler yazdı.

Petro'nun ölümünden sonra yazdığı pastoral ağıt (*elegy*) Rus nazım edebiyatının ilk örneklerindendir. Prokopoviç'in "Aziz Vladimir" (1705) oyunu ilk Rus trajikomedî örneğidir. Polonya-Latin kültürüyle yetinmeyerek Avrupa kültürünü yerinde görüp inceleyen ilk Rus aydınıydı. Büyük Petro'nun ölüm töreninde yaptığı konuşma Rus hitabet sanatının seçkin örneklerindendir. Manzum oyun yazarlığı ile tanınan Tuptalo, Makariy'nin azizler takvimi koleksiyonunu (*Velikie çeti minei*, 1552) genişletti. Vaazlarıyla ünlü muhafazakar Yavorski, Petro reformlarının pek çoğuna ve Rusyanın sekülerleşmesine karşı çıkıyor, alt tabakalara konan vergileri açıkça eleştirme cesareti gösterebiliyordu.

Petro reformları dili ve alfabeyi de kapsadı. Bazı Slav harfleri Latin karakterlere benzeyen harflerle değiştirildi. Hayatın sekülerleşmesine paralel olarak konuşma dili edebiyat dili olmaya başladı. Slavonca (eski kilise slavyancası) kilise dili olmaya devam etti. Petro reformları daha çok pratik amaçlı oldukları, teknik yenilikleri ülkeye getirmeyi amaçladıkları için bu dönemde çevrilen kitaplar da çoğunlukla teknik kitaplardı. Dönemin seküler yazarlarının başında "Yoksulluk ve servet üzerine" kitabının yazarı İvan Posoşkov (1652-1726) ve "Rusya tarihi" kitabının (ilk bilimsel Rusya tarihi kitabı) yazarı Vasili Tatişçev (1686-1750) gelmektedir.

Modern Rus Edebiyatının Doğuşu: 18. Yüzyıl

Seküler, hayal gücüne dayanan (*imaginative*) modern Rus edebiyatının doğuşu Büyük Petro reformlarının hemen sonrasına, 18. yüzyılın ikinci çeyreğine rastlar. Büyük Petro döneminde doğmuş şu dört şair, günün Batı Avrupasında geçerli neoklasik kuramı Rusya koşullarına uyumlaştırarak modern Rus edebiyatının temellerini attılar. Bu şairler, knyaz Antiokh Kantemir (1708-44), Vasili Trediakovski (1703-1768), Mihail Vasilyeviç Lomonosov (1711-1765) ve Aleksandr Sumarokov (1717-1777) idi. Antiokh Kantemir, 1711 Osmanlı –Rus savaşında Büyük Petro'nun tarafına geçen Moldavya prensi Dmitri Kantemir'in oğludur. Dmitri Kantemir aynı zamanda yazardır, Osmanlı tarihi üzerine yazdığı kitap uzun süre temel kaynak olarak kullanılmıştır. Çok iyi bir eğitim almış olan Antiokh Kantemir edebiyat dışında müzik, resim, felsefe, matematik ve tarihle de ilgilenmişti. İlk hicvini 1729 da, Petro reformlarını destekleyenlerle bu reformlara karşı çıkanlar arasındaki mücadelenin en kızgın olduğu bir dönemde yazdı. Hicivlerinde yarı-eğitilmiş, Avrupalılaştırmış genç soyluların züppeliklerini, aydınlanma karşıtlarını, Büyük Petro devrimlerine ihanet edenleri, din

adamlarının sefih yaşantılarını, tüccarların düzenbazlıklarını, bürokratların rüşvetçiliklerini eleştiriyordu. 1730 da çariçe Anna için bir anayasa taslağı hazırladı. Taslakta bir soylular meclisi kurulması ve çarlık otoritesinin paylaşılması öngörülüyordu. Çariçe bu öneriyi kabul etmedi ve Kantemir 1731 de Londra'ya büyükelçi olarak atandı. Daha sonra Paris büyükelçisi oldu. Montesquieu ve diğer ünlü Fransız yazarlarla tanıştı. Kantemir Fransız değil Latin tarzına sahipti. Horatius'un altı ayaklı hece ölçüsüne (*hexametr*) benzer tarzda yazıyordu. Büyük ölçüde konuşma diline dayanan, Slavoncaya az yer veren, canlı bir dil kullandı. Hicivleri önce Fransızca (1749) ve Almanca (1752) olarak yayımlandı, Rusça baskıları ancak 1762 de yapılabildi.

Astrahan'lı yoksul bir rahibin oğlu olan Trediakovski (1703-68) Moskovada Slav-Yunan-Latin Akademisinde okuduktan sonra tahsilini Hollanda ve Fransa'da sürdürdü. Yurt dışında sosyal bilim alanında okumaya gönderilen soylu-olmayan ilk Rus gencidir. Rusya'ya döndüğünde Akademinin genel sekreterliğine atandı. Sarayın doğum günü gibi önemli yıldönümlerinde ya da ulusal kutlamalarda okunan kasidelerin (*ode*) ve nutukların yazım işi de Trediakovski'ye verilmişti. "Gdansk kentinin teslimi üzerine zafer kasidesi" (*Oda torjestennaya sdaçe goroda Gdanska*, 1734) yazmış olduğu önemli kasidelerden birisidir. Rus edebiyatındaki yeri eserlerinden çok, vezin ölçü tekniğinin kuramcısı olmasından dolayıdır. "Rus şiir yazımında yeni ve kısa yöntemler" (*Noviy i kratkiy sposob k slojeniy rossiskikh stikhov*, 1735) adlı eseri bu çalışmalarını içerir. Trediakovski ve Lomonosov daha önceki, Polonya şiirini örnek alan, hece sayısına dayanan şiir tekniğini değiştirerek Rus diline daha uygun olan hece-vurgu (tonlama) sistemini (*sillabo-toničeskaya sistema*) geliştirdiler. Trediakovski'nin Paris yılları Fransız romanının altın yıllarıydı; 1725-35 arasında Fransa'da 180 yeni roman yayınlanmıştı. Trediakovski, Tallemant'ın "Aşk adasına yolculuk veya kalbin anahtarı" adlı alegorik, romantik macera romanını pek çok eklemeler yaparak Rusça'ya çevirdi (1730).

Modern Rus edebiyatının ve kültürünün gerçek kurucusu, Belinski'nin deyişiyle "Rus edebiyatının Büyük Petro'su", Dostoyevski'nin ifadesiyle "Rus edebiyatının tartışmasız üç dahisinden birisi (diğer ikisi Puşkin ve kısmen de Gogol) Mihail Vasilyeviç Lomonosov (1711-1765) dur. Puşkin, Lomonosov için şöyle der: "Büyük Petro ile II. Yekaterina arasındaki dönemde aydınlanmanın yegane özgün savaşçısı o oldu. İlk üniversiteyi o kurdu. Daha doğru bir ifadeyle, onun kendisi bizim ilk üniversitemiz oldu." (Puşkin, 1988, s.206). Arhangelsk

yakınlarında bir balıkçı ailenin çocuğu olarak doğan Lomonosov, okuma aşkıyla 19 yaşında ailesine haber vermeden, Moskovaya kızaklarla balık taşıyan arabacılara katılarak kış şartlarında zorlu bir yolculuktan sonra Moskovaya ulaştı. Slav-Yunan-Latin Akademisine girdi. Akademiyi bitirdikten sonra S. Petersburg’da üniversiteye, oradan da 1736 yılında Almanya’ya maden mühendisliği okumaya gitti. Almanya’da fizik, kimya, matematik gibi doğal bilimlerin yanında filoloji ve felsefe de okudu. Geniş ilgi alanına giren hemen her konuda kalıcı katkılarda bulundu. Bilim ve edebiyat tarihinde “dâhi” tanımına herhalde en çok uyan kişilerden birisidir. 1741 de Rusya’ya dönerek Bilimler Akademisinde çalışmaya başladı. 1758 de Akademinin başkanı oldu. Akademiyi bir emekli kampına dönüştürmeye çalışan yaşlı Alman bilim adamlarıyla mücadele etti. Lomonosov 1739 yılında Almanya’dan S. Petersburg’daki, Bilimler akademisine “*Khotin’in zaptı üzerine*” adlı kasidesini gönderdi. Lomonosov’un bu kasidede geliştirdiği şiir tekniği ve kasideye ek olarak gönderdiği şiir tekniği yorumu Rus şiirinin dönüm noktası oldu. Puşkin, Lermontov ve diğer ünlü şairler, Lomonosov’un hece-vurgu (tonlama) sistemini (*sillabo-toniçeskaya sistema*) kullanarak şiir yazdılar. Lomonosov’un ikinci büyük katkısı Rus edebiyat dilinin kural ve standartlarının belirlenmesine yönelik gerçekleştirdiği dil reformudur. Eski Slav dilinden artık ayrışmış bulunan Rus dilinin öz yapısını, köklerini inceledi, Slavonca’nın zengin gramer ve söz haznesinden maksimum ölçüde yararlanarak bir sentez ortaya koydu. Lomonosov’un başlattığı bu dil reformu bir asır sonra Puşkin ve arkadaşları tarafından sürdürülecektir. Lomonosov’un hitabet ve Rus grameri üzerine yazdığı eserler ve “*Kutsal kitapların Rus dilinde kullanılması üzerine*” adlı eseri onun dil reformunun temel belgelerini oluşturur. Lomonosov kilise meclisi ile bir çok kez karşı karşıya geldi. Kilisenin Kopernik keşiflerinden söz edilmesini hoş karşılamamasını hicvetmek amacıyla “*Camın faydaları üzerine mektup*” (*Pismo o polze stekla*, 1752) başlıklı didaktik şiirini yazdı ve çağdaş bilimsel düşünceyi savundu. Başka bir vesileyle yazdığı “*Sakal marşı*” (*Gimn borode*, 1756) adlı hiciv şiirde çağ-dışı düşünceli kilise mensuplarını amansızca topa tuttu. Lomonosov, Voltaire’in *Henriade*’sını model alarak, Büyük Petro’nun tüm hayatını, savaşlarını ve reformlarına karşı çıkanlarla mücadelesini konu alan “*Pyotr Velikiy*” adıyla dev bir epik şiir, destan, yazmak istiyordu. Ancak, bu büyük projesi başlangıç aşamasında kaldı, sadece iki bölüm yazabildi¹⁰.

¹⁰ Rus şairleri için erken ölüm bir kural, uzun yaşamak istisnadır. Dev yazarları en verimli çağlarında okuyucularından ayıran üç temel sebep düello (Puşkin ve Lermontov), tüberküloz (Belinski, Dobrolyubov ve

Moskova'lı soylu bir ailenin çocuğu olan Sumarokov (1718-77) Rus edebiyatının ilk profesyonel yazarıdır. S. Petersburg'da donanma okulunda okudu, Fransız edebiyatıyla tanıştı. Hayatını kalemiyle kazandı. Komedi, trajedi, masal, şarkı, hiciv gibi çok geniş bir yelpazede eserler yazdı. Daha çok klasik tarza giren manzum trajedileriyle ve masallarıyla (fabl) öne çıktı. Hayranları ona “Kuzeyin Racine'i” ya da “Rus La Fontaine” diyorlar. Aşk (ihtiras) ile onurun çatışmasını işleyen trajedilerinde olaylar daima Hristiyanlık-öncesi pagan döneminde geçer. Kahramanlar hep liderler ve yüksek aristokrazi arasından seçilir. Yazar, trajedilerinde amacının “Kendimizi, başkalarının dertlerini yüreğimizde hissetmeye zorlamak, ihtiraslarımızı iyiye (erdem) yönlendirmek” olarak açıklar (Kuleşov, 1989, s. 91). Bu trajedilerin Rus toplumu üzerinde estetik ve ahlaki yönden büyük etkisi olmuştur. Çariçe Yelizabeth 1756'da Rus tiyatrosunun kurulmasını emretmiş ve direktörlüğüne de Sumarokov'u atamıştır. Sumarokov gazetecilik ve edebiyat eleştirmenliği alanlarında da öncüdür. 1759 yılında “Çalışkan arı” (*Trudolyubivaya pçela*) adı ile, yalnızca bir yıl yaşayan, hemen hemen tüm yazılarını kendi yazdığı ilk özel edebiyat dergisini çıkardı. Fransız şair Boileau'nun “Şiir sanatı” adlı eserini yorumlayarak önerilen tekniklerin Rus edebiyatına da uygulanabileceğini kanıtlamaya çalıştı.

Modern Rus edebiyatının yukarıda zikrettiğimiz bu aydınlanmacı kurucuları, şiiri kullanarak Rusya'nın okur - yazar kesimini Büyük Petro idealleri doğrultusunda eğitmeyi hedeflediler ve edebi çizgilerini bu amaca göre seçtiler. Sumarokov “İmparator Çar Büyük Pyotr'a övgü” (*Slovo pokhvalnoe o gosudare imperatore Petre Velikom*, 1759) adlı eserinde “Büyük Petro'dan önce Rusya'yı aydınlatacak ne bir kavram berraklığı, ne bir yararlı bilgi, ne de özlü bir doktrin vardı. Aklımız cehaletin karanlığında boğulup gidiyordu. Zeka kıvılcımları aleve dönüşecek güçten yoksun oldukları için sönüp kayboluyorlardı... Ne zaman ki Pyotr bir güneş gibi doğdu, cehaletin karanlığı dağılıp gitti.” diye yazmaktadır (Serman, 1992, s.49). Kantemir toplumu aydınlatma görevini, Romalı şairler Juvenalis ve Horatius'ün ve Fransız şair Boileau'un hiciv şiirlerini örnek alarak yerine getirmeye çalıştı. Lomonosov ise, Kantemir ve Trediakovski'den farklı olarak, Slavon'ca ile yazılmış Büyük Petro-öncesi edebiyatını inkâr etmedi, tersine, ‘*Kiev dönemi Rusu*’ndan bu yana geçen yedi asırda Rus edebiyatı adına

üretmiş gerçek sanat değeri taşıyan her şeye sahip çıktı ve sistemine dahil etti. Büyük sentezini gerçekleştirdi.

II. Yekaterina (Büyük Katerina) Dönemi

II. Yekaterina'nın (Büyük Katerina) çariçe olması ile Rus edebiyatında büyük bir sıçrama gerçekleşti. Kendisi de bir yazar ve sanatsever olan, aydınlanmacı fikirler taşıyan (daha doğrusu kendisini öyle gösteren), Voltaire, Diderot, Grimm gibi çağın ünlü düşünürleriyle yazışan II. Yekaterina hükümlerinin ilk dönemlerinde çok özgürlükçü bir politika izledi. Montesquieu ve Beccaria'nın fikirlerinden etkilenerek, 1767 de, serf köylüler hariç, toplumun çeşitli kesimlerinden seçilen temsilcilerin oluşturduğu bir komisyon kurdurdu ve bu komisyona yeni yasalar hazırlama direktifi (*Nakaz*) verdi. Kendisi de komedi ve hiciv yazar II. Yekaterina 1769-74 döneminde çok sayıda hiciv dergisinin yayın hayatına geçmesine ön ayak oldu. 1500 civarında tiraja sahip "Her türlü şeyden" (*Vsyakaya vsyaçina*, 1769) adlı haftalık mizah dergisinin çıkarılmasında aktif rol aldı. Bu dönemde Montesquieu'nu Kanunların Ruhu, Rousseau'nun Eşitsizliğin Kaynakları Üzerine Denemeler'i, Helvétius'un Akıl Üzerine'si Rusça'ya çevrildi. 1783 yılında özel matbaa kurulmasına izin verildi.

II. Yekaterina döneminin en önemli yayıncısı ve edebiyat adamı, aydınlanmacı Nikolay Novikov (1744-1818) idi. Novikov dışında, dönemin diğer önemli yazarları da dergi çıkarıyorlardı. Bunlar arasında "Moskova Dergisi" (*Moskovskiy jurnal*, 1791)'ni çıkaran Karamzin, "Seyirci" (*Zritel*) dergisini çıkaran Krilov, "Köy ahalisi" (*Selskoy jitel*) ve "Ekonomi dergisi" (*Ekonomičeskiy magazin*)'ni çıkaran Bolotov ve "Konuşan vatandaş" (*Besedyuşçiy grajdanin*) dergisini çıkaran Rahmaninov sayılabilir. Novikov çok sayıda dergi çıkarıyordu. Bunların başlıcaları, Sabah ışığı (*Utrenniy svet*), Asalak (*Truten*, 1769-70), Dedikoducu (*Pustomelya*, 1770), Ressam (*Jivopisets*, 1772-3), Para cüzdanı (*Koşelyök*, 1774) adlı hiciv dergileri ve Kadim Rus Kütüphanesi (*Drevniaya rossiyskaya vivliofika*) adlı tarih dergisi idi. 500-600 civarında satan bu dergilerde (tarih dergisi 1000-1200 satıyordu) Çariçenin istediği gibi zararsız hicivler değil, gerçek eleştiri yazıları yayımlanıyordu. Dergiler üzerindeki kontrolü kaybeden saray, köylü ayaklanmaları (1773-75 Pugaçöv isyanları) başlayınca özgür basını tamamen ortadan kaldırıldı, dergileri kapattı. 1789 Fransız devriminin yaydığı fikirlerden korkan II. Yekaterina, hükümlerinin son dönemlerinde reformcu ve liberal

politikaları tümüyle terk etti. Farmason olan Novikov dergileri kapanınca kitap yayını işine başladı; her türlü teknik, dini kitap, tıp kitabı, ders kitapları, çocuk kitapları vb bastı. 1775-1789 arasında onun bastığı kitap sayısı matbaanın Rusya'ya girişinden 1775 yılına kadarki dönemde basılan kitap sayısından daha fazlaydı. Geniş Rusya coğrafyasında büyük bir kitap dağıtım ve bayiler ağı kurdu. Avrupa'dan kitap ithalini organize etti. Eğitimle de uğraştı, yatılı okullar açtı. "Çocuklar için Okuma" (*Detskoe čtenie*) adı ile ilk çocuk dergisini çıkardı. II. Yekaterina Novikov'un saray içindeki hanedan komplosuna karıştığından şüpheleniyordu. 1791 de Novikov'un matbaasını kapattırdı ve kendisini hapse attırdı.

18. yüzyılda oyun yazarlığı, düzyazının, şiirin yanında önemli bir tarz olarak yükselmesinde etkili olmuştur. Bu dönemde Rus oyun yazarları arasında öne çıkan bir isim Denis Fonvizin (1744-92)'dir. Puşkin'in "Hicivleri cesur, yetkin" dediği ve "Özgürlüğün dostu" olarak nitelediği, Gorki'nin "İlk realist eleştirel yazarlarımızdan" diye tanımladığı Fonvizin düşüncelerini çekinmeden söyleyen, sert karakterli, toplumun ortak vicdanını temsil eden bir yazardır. II. Yekaterina'nın, aksini iddia etmesine rağmen, Büyük Petro reformlarını sürdürmediğini göstermeye çalışmıştır. En ünlü komedileri, aristokrasinin ahlâk anlayışını ve davranış biçimlerini gülünç olaylar çerçevesinde ele alan "General" (*Brigadir*, 1769) ve eğitimsiz, kaba, taşralı toprak sahiplerinin davranışlarını konu alan "Reşit- olmayan" (*Nidorosl*, 1782) adlı klâsik komedileridir.

18. yüzyıl rus edebiyatının diğer önemli bir dalı masaldır (fabl). La Fontaine etkisinde gelişen Rus masalı (fabl) Sumarokov'la başlamış, İvan Khemnitser (1745-84), Vasili Maykov (1728-78) ve 19. yüzyılda Aleksandr İzmailov (1779-1831) ve İvan Krılov (1769-1844) ile devam etmiştir. Bu yazarların yazdığı masal (fabl) oyunlar 19. yüzyıl Rus realizmi için bir okul işlevi görmüştür. Rus masal (fabl) yazarlarının en büyüğü olan Krılov edebiyata dergicilikle başlamış, Novikov geleneğini izleyerek, 1789 da "Maneviyat Postası" (*Poçta dukhov*), 1792 de "Seyirci" (*Zritel*), 1793 de "S. Petersburg Merkuri'si" adlı hiciv dergilerini çıkarmıştır. 1806-30 arasında yayınlanan masalları (fabl) 9 cilt halinde kitaplaştırıldı. Zengin halk deyiş ve atasözlerini kullanarak, canlı sokak diliyle yazdığı masallarında (fabl) Rus halk kültürünün ve ulusal özelliklerinin (*narodnist*) derinliklerine inen Krılov, alt ve orta sınıftan okuyucular nezdinde olağanüstü bir ilgi gördü. Muhafazakar, Batı-karşıtı görüşlere sahip olan ve çar I. Aleksandr'ın reformlarını eleştiren Krılov fabıllarında günün sosyal ve politik konularını işlediği gibi, en geniş ideolojik ve felsefik sorunları da ele alıyordu. Krılov, 1811-16 döneminin

önde gelen muhafazakar edebiyat çevresi “Rus söz sanatını sevenler sohbeti” (*Beseda lyubiteley russkovo slova*)’nın önde gelen üyelerindendi.

18. yüzyılda yayınlanan dergiler

Rusya’da ilk gazete Büyük Petro döneminde el yazısıyla çoğaltılan, düzensiz olarak arada bir yayımlanan haber gazetesi “*Vesti-kuranti*” (Haberler-bilgiler)’dir. Matbaada basılan ve düzenli olarak çıkan ilk dergi ise Büyük Petro yönetiminin resmi-olmayan haber gazetesi “*Vedomosti*” (Haberler)’dir. 1703-1727 arasında yayımlanan *Vedomosti*’nin tirajı birkaç yüz adet idi. Bu dergi 1727 de “*Sankt Peterburskie vedomosti*” adı ile resmi bir organa dönüştü. Almanca ve Rusça olarak basılan *St. Peterburskie vedomosti* önceleri haftada bir, daha sonraları haftada iki kez basılıyordu ve yayını tüm 18. yüzyıl boyunca sürdürdü. 1760’larda her sayısı 600 -1050 adet arasında basılan *St. Peterburskie vedomosti*’nin tirajı 18. yüzyılın sonunda 2500 civarına çıkmıştı. Rus gazete ve dergiciliğinde asıl patlama II. Yekaterina döneminde (1762-96) yaşandı. 18. yüzyılın sonuna kadar Rusya’da Rusça dilinde basılan dergi sayısı 120 olup, bunların 111 tanesi yayın hayatına II. Yekaterina döneminde başlamıştır (Marker, 1997, s.12). Pazarın küçüklüğü dergilerin kısa ömürlü olmasına sebep oluyor, dışarıdan sponsor bulanlar ya da zamanın ünlü yayıncısı Nikolay Novikov gibi yayın zararını kendi serveti ile kapatanlar daha uzun yaşayabiliyorlardı. 1756 da haftada iki kez olarak yayın hayatına başlayan Novikov’un “*Moskovskie vedomosti*” (Moskova haberleri, 1756-1917) dergisi parasız çocuk eki vererek ayakta kalmaya çalışıyordu. 1765 de kurulan Hür Ekonomi Topluluğu (*Volnoe ekonomičeskoye obşestvo*)’nun yayın organı “*Trudi*” (İşler) 1765-1917 döneminde yılda 1-4 sayı arasında, 1200 civarında bir tiraj ile yayını sürdürdü. St. Petersburg kuruluş vakfının haber bülteni “*İzvestiya*” (Haberler) 1778-87 döneminde 1750-2000 civarında bir tirajla çıktı. Bilimler Akademisinin 1786-94 döneminde çıkardığı orijinal oyunlar basan “Rus Tiyatrosu” (*Rossiyskiy teatr*) dergisi 600 kopya civarında satıyordu.

18. yüzyılın ortalarından itibaren Rus edebiyatında şiir yine egemen tarz olsa da, nesrin de yavaş yavaş çıkış yapmaya başladığını görüyoruz. 1760 da donanma okulunda bir gurup öğretmen, Sumarokov’un *Çalışkan Arı* dergisini (1759) örnek alarak “Boş Zamanın Kullanımı” (*Prazdnoe vremya v polzu upotreblennoe*) adlı bir edebiyat ve eğitim dergisi çıkardı. Aynı gurup İngiliz ve Fransız romanlarını sistematik olarak Rusça’ya çevirmeye başladı. Fielding, Lesage, Marivaux, Defoe çevrilen yazarlar arasındaydı. İlk rus romancısı

sayılan Fyodor Yemin (1735-70) romanlarını 1760'ların başından itibaren yayımlamaya başladı. Bunlar, mutlu sona ulaşmadan önce başlarından binbir türlü maceralar geçen kahramanları konu alan romanlardı. Mihail Çulkov (1734-92) ve Mihail Popov (1742-90) birlikte 1767 yılında Slav pagan tanrılarını anlatan "Kısa mitoloji sözlüğü" (*Kratkiy mifologičeskiy slovar*)'nü, 1770-74 döneminde ise 800 den fazla folklorik şarkıyı içeren bir koleksiyon (*Sobranie raznikh pesen*) yayımladılar. Moskova, 1755 yılında Moskova üniversitesinin açılmasıyla birlikte Rus kültürel hayatında St. Petersburg'la yarışta hız kazandı. Üniversitenin yöneticilerinden Mihail Kheraskov 1760-62 döneminde "Faydalı eğlence" (*Paleznoe uveselenie*) adıyla bir edebiyat dergisi yayımladı. Onu diğer dergiler ("*Serbest zaman*, 1763", "*Masum Alıştırmalar*, 1763", "*İyi niyetler*, 1764") izledi. Şiir yanında, felsefe, ahlak yazıları da yayımlayan bu dergilerin etrafında, İppolit Bogdanoviç (1743-1803), Vasili Maykov (1728-78) gibi gelecekte etkili olacak olan Sumarokov okulu şairleri yetişecekti.

Çağdaş Avrupa ülkeleri ile kıyaslandığında Rus dergilerinin tirajlarındaki düşüklüğe rağmen II. Yekaterina döneminde Rus kitap ve dergi okuyucusu sayısında önemli bir artış meydana geldi. Bunda 1783 yılında özel matbaa kurmaya izin verilmesinin de etkisi olmuştur. Okuyucu kitlesine toplumun her kesiminden, her coğrafi bölgeden yeni okuyucular katılıyordu. Karamzin'in ifadesiyle "...tüccarlar, orta sınıf (küçük burjuva) gazete okumayı sevmeye başladı. En yoksullar bile gazetelere abone oluyor, hiç okuma yazma bilmeyenler yabancı ülkelerde neler olup bittiğini bilmek istiyorlar." (zikreden, Marker, 1997, s.23). Ancak, aristokrat aydınların okuyucu içindeki ağırlığı hala çok yüksekti. 1770-80 arasında yayınlanan 18 dergiye (o dönemin tüm dergilerinin beşte biri) abone olan kişiler üzerinde yapılan bir araştırmada, okuyucuların, ortalama olarak %81'inin aristokrat, %7'sinin din adamı, %5'inin tüccar kesimden geldikleri, geri kalan %7'sinin ise devlet daireleri, dernek ve klüpler ve diğer sosyal kesimlerden gelen dağınık okuyucular olduğu ortaya konmaktadır (Marker, 1997, s.23-24). Aynı araştırmada 15 adet Moskova ve St. Petersburg dergisine abone olan kişilerin %27'sinin Moskova'da, %34'ünün St. Petersburg'da ve geri kalan %39'unun ise taşra illerinde oturduğu saptanmıştır. Coğrafi dağılım sınıfsal dağılımdan çok daha fazla çeşitlilik göstermektedir. İki başkentin dışında Kiev, Novgorod, Simbirska, Ufa, Tambov, Tver, Kazan, Arhangel gibi taşranın kültürel merkezlerinde önemli sayıda dergi okuyucusu vardı.

Sentimentalist ve ön-romantik dönem, 1790-1820: Derjavin, Radışev ve Karamzin

Aydınlanmacı, neoklasik bakış açısının hakim olduğu 18. yüzyıl edebiyatı birey değil, toplum merkezliydi. Genel, değişmez yasalar peşinde koşulurdu. Bireysel deneyimlere, kişinin duygu ve iç dünyasına pek önem verilmezdi. 18. yüzyılın sonlarından itibaren yükselen ve 19. yüzyılın ortalarına kadar süren “romantik” dönemde ise, tersine, çeşitlilik ve bireysel farklılıklar edebiyatın merkezine oturdu. Sentimentalist yazar ve şairler bireyi edebiyatın merkezine koydular, duyguyu sağduyunun (aklın) önüne geçirdiler. Rus aristokrasisi ve aydınları Fransızca bildikleri için Avrupa’daki “ön-romantik” ve “sentimentalist” akımı yakından izliyorlardı (İngiliz edebiyatını se Fransızca çevirilerinden okuyorlardı) ve 1760-1790 döneminde Rusya’da bu çizgide eser veren yazarlar ortaya çıkmaya başladı.

Gavrila Romanoviç Derjavin (1743-1816), 18. yüzyıl “klasik” tarz Rus şiirinin en büyük ismidir. Hatta bazılarına göre Puşkin’den sonra gelen en büyük Rus şairidir. Derjavin “Klasik” tarzdan gelmesine rağmen bireyin kişisel deneyimlerini ve duygularını şiirine sokan ilk Rus şairidir. Hayal gücünün sınırsızlığı, ritim ve ahenk ustalığı ile tanınır. Canlı doğa tasvirleri, coşku ve heyecan patlamaları, imge zenginliği şiirinin belirgin özellikleridir. Kazan’da küçük toprak sahibi tatar kökenli bir ailede doğdu. Şiirlerini geç yaşta, 1777 de St. Petersburg’da devlet hizmetine girdikten sonra yayımlamaya başladı. İleri yaşlarında valilik, senatörlük ve adalet bakanlığı görevlerinde bulundu. Kendi tarzını bulana dek Lomonosov ve Sumarokov’un etkisinde kaldı. II. Yekaterina’ya yazdığı yarı-nükteli kasidesi “Felitsa’ya methiye” (*Oda k Felitse*, 1783) ile “Tanrı” (1784), “Şelale”¹¹, 1791-94” , “İzmail’in fethi, 1790-91” , “Knyaz Mesşerski’nin ölümü” (1779-83) adlı kasideleri ünlüdür. Çok geniş bir yelpazede ürün vermiş, methiye, dini ve felsefi kasideler, Yunan ve Latin tarzı lirik şiirler, koşuklar (*balad*) yazmıştır. Kendinden önceki şairlerde politika ve etik baskın unsur iken Derjavin’de estetik ilkeler öne çıktı. Kasidelerini Lomonosov’un ağıdalı “yüksek stil”inde değil, konuşma diliyle, somut güncel olayları, mizahı da içine alan bir tarzda yazmış, şiiri yaşama iyice yaklaştırmıştır. Belinski, “Derjavin’in zekası mistisizm ve gizemden uzak, pozitif bir Rus zekasıdır” demektedir. Derjavin kraliçenin etrafını sarmış yüksek bürokratları sertçe eleştirmekle birlikte, tutucu bir şairdi, monarşiyi ve serfliği savunuyordu.

¹¹ Puşkin hatıralarında 1815 yılında Derjavin’in Çar Köyü’ndeki ünlü liseyi ziyaretini anlatır: “..tümümüz heyecan içindeydik. Delvig, onu karşılamak ve elini, ‘Şelale’yi yazan o eli öpebilmek için merdivenin başında bekliyordu.” (Puşkin, 1988, s.88).

Rus sentimentalizminin en önde gelen temsilcisi büyük dil reformcusu, şair, düzyazı ustası, dergici ve tarihçi Nikolay M. Karamzin (1766-1826)' dir. Karamzin modern Rus edebiyatının üç kurucu atasından (diğer ikisi Lomonosov ve Puşkin) birisidir. Simbirs' de (Orta Volga) orta halli bir toprak sahibinin oğlu olarak dünyaya geldi. Moskovada alman bir profesöre ait özel okulda iyi bir eğitim aldı. Moskova üniversitesi direktörü farmason İvan P. Turgenyev ile tanışması sayesinde Karamzin, Rus yazı dünyasına hızlı bir giriş yaptı. 1785 de ünlü yayımcı farmason Nikolay Novikov'un edebiyat çevresi ile ilişki kurdu¹². Onun dergilerinde yazılar yazmaya başladı. Gessner, Haller, Shakespeare çevirdi. "Çocuklar için okuma" dergisinin editörlüğünü yaptı. 1791 de "Moskova Dergisi" (*Moskovskiy jurnal*) adıyla bir dergi çıkardı. Uzun Avrupa seyahati notlarını "Rus bir gezginin mektupları" (1792) adıyla kendi dergisinde yayımladı. Sterne¹³ etkisinde sentimentalist bir çalışmaydı bu. Yine, Moskova Dergisinde 1792 de yayınladığı, bir köylü kızının yakışıklı soylu bir gence olan aşkını anlatan ve insanların doğuştan eşit olduklarını, basit bir köylü kadının da aşık olmaya hakkı olduğunu vurgulayan "Zavallı Liza" (*Bednaya Liza*) adlı öyküsü Karamzin'e düzyazı yazarı olarak ün kazandırdı. Okuyucu öyküden o denli etkilenmişti ki, öyküde Liza'nın intihar ettiği Moskova civarındaki göl duygusal Moskovalıların sıkça ziyaret ettikleri kutsal bir mekana dönüştü. "Julya", "Natalya, Boyar kızı" gibi kadın iç dünyasına yönelik pek çok öykü yazan Karamzin, Rus edebiyat dilinin geliştirilmesinde, edebiyatı Fransızca'dan izleyen erkek okuyucuların değil, Rusça'dan izleyen kadın okuyucuların esas katkısı yaptıklarına inanıyordu. Karamzin, 1802 de *Vestnik Yevropi* dergisinde yayımlanan "Rusya'da yazarlık yeteneği neden böyle kıt?" (*Otçevo v Rossii malo avtorskikh talantov?*) başlıklı makalesinde, bir toplumda edebiyatın gelişmişlik derecesinin o toplumun bir bütün olarak eğitim durumunun bir ölçüsü olduğunu söylüyor, Rusya'da edebiyat dilinin henüz oluşmadığını vurguluyordu.

1792 de Novikov'un tutuklanması ve farmasonların baskı altına alınmasından sonra Karamzin masonlarla ilişkisini kesti. Buna rağmen onları savunan "Bağışlayıcılığa" (*K milosti*) adlı bir kaside yazdı. Her türlü totaliter eğilime karşı olan Karamzin kamu düzeninin bireysel özgürlüklere dokunulmadan sağlanması gerektiğini, Rousseau'nun Sosyal Sözleşmesinin esas

¹² İleride göreceğimiz üzere, 18. yüzyılın sonlarında güçlü ve yaygın bir altyapıya sahip olan masonluk, o zamanki aydınlanmacı özelliğiyle Rus edebiyat ve kültür hayatı üzerinde önemli etkilerde bulunmuştur.

¹³ İrlandalı – İngiliz sentimentalist yazar Laurence Sterne (1713-1768). *A Sentimental Journey Through France and Italy* (1768) adlı eseri Karamzin'e esin kaynağı olmuştur.

alınmasını savunuyordu. Karamzin zengin, büyüleyici diliyle düzyazıyı şiir düzeyinde bir edebi tarza yükselten ilk Rus yazarıdır. Karamzin, Lomonosov'un dil reformunu sürdürdü. Onun ağır Alman-Latin sentaksını Fransız stiliyle değiştirdi. Lomonosov'un koruduğu pek çok Slavon'ca sözcüğü atarak yerine yeni sözcükler türetti. Yine, Lomonosov'un üç seviyeli (yüksek, orta, alt) stilini birleştirerek tek (orta) seviyeli hale getirdi. Aile ve toplum içinde Fransızca konuşulmasına şiddetle karşıydı. Eski Slav sözcüklerini ve kaba halk deyişlerini attığı için Karamzin'in dil reformunun eski ve yeni Rusya'yı, okumuşlarla halkı birbirinden daha da uzaklaştırdığı, demokratik ve milli olmadığı iddiası vardır. Buna rağmen Puşkin'in, Rus şiirinin altın çağının dili Karamzin dili oldu.

Karamzin'in şiiri de nesri gibi yeni bir dönemi başlatıyordu. Kişinin iç dünyasını açığa çıkarmaya yönelikti. "Romantik" akımın büyük şairi Vasili Jukovski (1783-1852) Karamzin şiirinden önemli ölçüde etkilenmiştir. Karamzin estetik alanında da önemli görüşler ileri sürdü. "Estetik beğeni (zevk) bilimdir", "Estetik hoş (zarif) olandan zevk almayı öğretir" demektedir. Beğenin donmuş, değişmez bir şey olmadığını, tarihsel koşullarla birlikte zaman içinde değiştiğini, görece olduğunu vurgular.

1801 de tahta çıkan I. Aleksandr ile başlayan liberalleşme dalgası edebiyatı da canlandırdı. Karamzin 1802 de "Avrupa Haberleri" (*Vestnik Yevropi*) adlı yeni bir dergi çıkardı. Edebiyat, sanat, tarih ve eleştiri yazılarının yayımlandığı bu hacimli dergi, 1830'lardan itibaren çok yaygınlık kazanacak ve dev Rus realist edebiyatının doğuşunda önemli bir rol oynayacak olan "Kalın dergiler" (*Tolstie jurnali*) 'in ilkidir. Karamzin 1803 den itibaren edebiyat çalışmalarını ve dergiciliği bırakarak kendini tamamiyle tarih yazımına verdi. Ünlü "Rus Devleti Tarihi" (*İstoriya Gosudarstva Rossiskovo*) eseri 8 cilt halinde 1818 de yayımlandı (daha sonra üç cilt daha eklendi, ancak eser yarım kaldı). Dev eser büyük ilgi gördü: ilk baskısı (3 binlik tiraj) 25 günde tükendi. Eser, uzun yıllar temel kaynak olma niteliğini korudu. Tarih çalışmaları Karamzin'in görüşlerinde değişikliklere neden oldu. Ölümünden sonra yayımlanan hatıralarında devletin etkin olabilmesi için güçlü, monarşik ve otokratik olması gerektiğini, hızlı dönüşümlerin devlete zarar getireceğini yazdı.

Aleksandr Kluşin, Peter Salikov, Mihail Suşkov, Aleksandr İzmailov gibi pek çok sentimentalist yazar Karamzin'in dilini, temalarını, tarzını model alarak sentimentalist çizgide bir çok öykü ve gezi izlenimi yazdılar.

Batıda eğitim görmüş, şair ve yazar Aleksandr Radışçev (1749-1802) Rusya'nın devrimci, radikal aydınlarının ilk örneğidir. Radışçev, sentimentalist tarzda yazmasına rağmen Karamzin'den bağımsız bir çizgi izlemiştir. Edebiyata 1770'lerde yazdığı, Laurence Sterne etkisi hissedilen "Haftanın günlüğü" (*Dnevnik odnoy nedeli*) adlı günlüğüyle başladı. Fransız devriminin Rusya'daki sözcüsü sayılır. Pugaçöv isyanından etkilendi. Özel matbaasını kurarak, "St. Petersburg'dan Moskova'ya seyahat" adlı uzun politik çalışmasının ilk bölümünü 1790 yılında yayımlayan Radışçev eserinde mevcut sisteme, serfliğe, monarşiye karşı ciddi eleştiriler getiriyordu. Yazar "Pugaçöv'den bile daha tehlikeli bir asi" bulunarak Sibirya'ya sürgün edildi, kitabı toplatıldı. Radışçev çetin serf hayatını, toprak sahiplerinin acımasızlıklarını çok ayrıntılı bir şekilde yazan yazarlardan birisidir. "Sofya", "Zaytsevo", "Gorodnya", "Peşki" adlı hikayeleri bu temayı işler. S erf sistemi, 18. yüzyıl yazarlarınca, örneğin, Fonvizin'in "Reşit-olmayan" (*Nedorosl*) adlı öyküsünde, Novikov'un dergilerinde ve Krilov'un "Poçta dukhov" (Maneviyat postası) adlı dergisinde sık sık ele alınan bir konuydu.

Radışçev'in dışında, Sumarokov'un öğrencilerinden Vasili Maykov ve İppolit Bogdanoviç ile Mihail Kheraskov 18. yüzyılın önemli Rus şairleri arasında yer alırlar. Kheraskov'un Korkunç İvan'ın 16. yüzyılda Kazan hanlığını yıkışını anlatan anıtsal epik şiiri "Rossiada" (1779), Bogdanoviç'in La Fontaine'in *Psyché et Cupidon* adlı eserinden yaptığı "Duşenka" (1783) başlıklı uyarılama, Maykov'un "Yelisey veya öfkeli Vakkh" adlı hiciv şiiri bu şairlerin en çok bilinen manzum eserleridir. Karamzin döneminin önemli sentimentalist şairleri olarak İvan Dmitriyev (1760-1837), Mihail Muravyov (1757-1807), Vasili Kapnist (1738-1823) ve Nikolay Lvov (1751-1803) sayılabilir.

I. Aleksandr döneminde (1801-25) edebiyat salon toplantıları, edebiyat topluluk ve çevreleri

II. Yekaterina (Büyük Katerina) ve torunu I. Aleksandr'ın hükümr anlık dönemlerinin ilk yarıları Rusya'da kültür ve edebiyat hayatında büyük canlanmanın yaşandığı liberal yıllar oldu. Yukarıda değindiğimiz gibi, II. Yekaterina'nın liberal dönemi Pugaçöv isyanları ve Fransız devrimi ile sona ermişti. I. Aleksandr ise, Napolyon ordularını yok eden Rusya'nın Avrupa'nın en güçlü devleti düzeyine yükselişini onaylayan 1815 Viyana kongresinden sonra liberal politikalarını terk etti. İçeride yönetimi aşırı-tutucu general Aleksey Arakçeyev'e bıraktı. Serfliğin kaldırılması da dahil çarın söz verdiği pek çok reform taslağı rafa kalktı.

II. Yekaterina döneminde patronaj sistemi çerçevesinde hemen tüm yazar ve sanatçılara devlet hizmetinde çeşitli görevler verilerek kendilerine gelir sağlanıyordu. Bu dönemde, Fransadan esinlenilerek sarayda ve sanatsever aristokrat malikânelerinde düzenlenen edebiyat salonlarının sayıları 400'ü aşıyordu. Bu salonlarda saray himayesinde yaratılan canlı edebiyat ortamı, 19. yüzyıl büyük Rus edebiyatının doğuşunu hazırlayan etkenlerden birisidir. Bu edebiyat salonları, zamanın önde gelen yazarlarının etrafında oluşmuş edebiyat toplulukları (çevreleri) ve klüpleri, mason locaları, edebiyat akşamları, edebiyat dergileri yazarların tartıştıkları, fikir alış verişinde bulundukları, okuyucularıyla, sponsorlarıyla, yayımcılarıyla ve eleştirmenleriyle yüz yüze geldikleri mekanlardı. Gerçek bir edebiyat laboratuvarı işlevini görüyorlardı bu toplantılar. Yazarlar okudukları eserlerin dili, üslubu, teması üzerine dinleyicilerden aldıkları tepkileri not ederlerdi. Dönemin büyük yazar ve şairleri Karamzin, Batyuşkov ve Jukovski okuyucu beğenisini, tutku, davranış ve tepkilerini anlamak açısından bu salon toplantılarının yazar ve şairler için çok yararlı olduklarını belirtmişlerdir (bkz. Tosi, 2006, s.60). Salonlar aynı zamanda yüksek tabakanın eğlence yeri idi, buralarda çeşitli oyunlar oynanır, temsiller verilirdi. Genellikle soylu zengin sanatsever kadınlar salon toplantılarına ev sahipliği yaparlardı. 19. yüzyılın başında Rusya'da çok az sayıda kadın yazar (Anna Bunina, Mariya İzvekova, Zinaida Volkonskaya en ünlüleri idi) olmasına rağmen I. Aleksandr'ın eğitime verdiği öneme paralel olarak yüksek tabakadan kadınlar arasında edebiyatla ilgilenme moda haline gelmişti. Edebiyat toplantılarının bu denli yaygınlık kazanmasında, yazarların ve onların okuyucularının aynı sosyal katmanlardan (soylu kesimden) gelmeleri ve aynı kültürel özellikleri paylaşmaları rol oynamıştır.

18. yüzyılda, Mihail Lomonosov, Fedor Yemin, Mihail Çulkov gibi doğuştan soylu-olmayan, halk kökenli yazarlar sayıca çok azdı. 19. yüzyıl başlarından itibaren sarayın yazarlara maddi desteği ve sponsorluğu ortadan kalkmaya başladı. Soylu-olmayan, halk kökenli yazar sayısının artması, üniversitelerin çoğalması, dergilerin, yayıncıların ve edebiyat guruplarının yaygınlaşması ile birlikte edebiyat iki başkent salonlarından çıkıp daha profesyonel bir uğraş haline gelmeye başladı. Görece olarak iktidardan daha bağımsız hale gelen yazarlar geniş okuyucu kitleleri ile buluşmayı, eserlerinin satışında daha yüksek tirajlara ulaşmayı hedeflemeye başladılar. Çarlara ve ulusal kahramanlara methiye amacıyla yazılan geleneksel ağırbaşlı kasidenin (*ode*) hakim edebi tarz olarak önemini kaybetmesi, Karamzin'den itibaren düzyazının, öykünün yükselmesi de kısmen bununla ilgilidir. Yine,

düzyazı (roman ve öykü), sırf ticari dürtüyle karar alan profesyonel kitap basım ve dağıtımçıları açısından şiiirden çok daha karlı bir tarzıdı.

İlk edebiyat topluluğuna, 1770'lerin sonlarında dört şair- Derjavin, Lvov, Kapnist ve Khemnitser- etrafında oluşan çevreyi örnek gösterebiliriz¹⁴ . 19. yüzyılın başlarında, I. Aleksandr'ın liberal politikalarına paralel olarak, edebiyat salonlarının ve edebiyat topluluklarının faaliyetlerinde büyük bir sıçrama kaydedildi. Edebiyat toplantılarının bir kısmı amatör, zaman zaman kesintiye uğrayan türdendi. Bunlar edebiyat toplantıları (*sobraniya*), edebiyat akşamları (*veçera*), edebiyat meclisleri (*skhodki*) ve ev okumaları (*domaşnie çteniye*) olarak adlandırılırdı. Daha düzenli ve profesyonel olanlarına ise edebiyat topluluğu – çevresi - (*krujki*) ve cemiyet (*obşestva*) denirdi.

II. Yekaterina döneminde yaygınlaşan bu edebiyat salonlarının işlevini 1800 başlarından itibaren yavaş yavaş edebiyat toplulukları ve dernekleri devralmaya başladı. Yazı işinin hala büyük ölçüde bir 'hoş zaman geçirme aracı' olarak görüldüğü bu dönemde edebiyatın profesyonelleşmeye başlaması bu topluluklar sayesinde oldu. Salon toplantılarının aksine edebiyat toplulukları oldukça şekilci ve kuralcıydılar. Toplantılarda tutanak düzenlenir, katılımcıların kabul edilen koşullara uyup uymadıkları denetlenirdi. 1820'lere gelindiğinde Rus kültür ve edebiyat hayatının temel itici gücü, katalizatörü bu topluluk ve cemiyetlerdi. 19. yüzyılın başlarında faaliyet gösteren başlıca edebiyat topluluk (çevre) ve cemiyetlerinin bir listesi EK-1'de verilmektedir.

Dönemin en etkili edebiyat topluluğu, tutucu şair amiral Aleksandr Şişkov'un (1754-1841) zamanın en ünlü şairi Derjavin ile birlikte 1811 yılında organize ettiğı "Rus söz sanatını sevenler sohbeti" (*Beseda lyubiteley russkovo slova*, 1811-16) idi. Topluluğun resmi kuruluşu 1811 ise de pek çok üyesi 1807 yılından itibaren toplantılar yapıyordu. Topluluk her ay düzenli olarak Derjavin'in Fontanka ırmağı (St. Petersburg) kenarındaki görkemli evinde toplanırdı. Toplantılara beşyüze yakın, büyük çoğunluğu çar I. Aleksandr'ın reformlarına ve serfliğin kaldırılmasına karşı çıkan, muhafazakar yazar ve şair katılırdı. Dilde ve edebiyatta Slavonca'nın, folklorun, milli geleneklerin ve halk kültürünün çok daha büyük bir yer tutmasını savunan, Büyük Petro-öncesi dönemi idealleştiren ve Büyük Petro reformlarının düzeltilmesi gereken bir hata olduğunu savunan bu "Slavyanofil" topluluğun "Rus söz

¹⁴ İlginç bir durum, bu dört şairin ilk üçü bacanaktırlar, yani karıları kız kardeşlerdir.

sanatını sevenler sohbetinde okumalar” (*Çteniya v besede lyubiteley russkovo slova*) adlı kendi dergisi vardı. Dergi 19 sayı yayımlanabildi. “Beseda ...” çevresinin baş düşmanı Karamzinist batıcı yazarlardı. 1816 da Derjavin’in ölümüyle “Beseda...” topluluğu da dağıldı. “Beseda...” şairleri edebiyatı ciddi, ağırbaşlı sosyal bir fenomen olarak gördükleri için bireylerin iç dünyalarına ayna tutan sentimentalist şiire karşıydılar. Daha çok tarihi konuları, kahramanlıkları, politik trajedileri işleyen methiye ve kasideye ilgi duyuyorlardı. Homeros’un İlyada’sına benzer bir Rus ulusal destanı yaratma idealleri vardı.

“Beseda...” cıların aksine, Rus edebiyat dilinin yenilenmesini savunan Batyuşkov, Vyazemski, Denis Davidov, Vasili Puşkin (Puşkin’in amcası) gibi sentimentalist eğilimli şairler “romantik” şair Jukovski’nin liderliğinde 1815 yılında “*Arzamas*” adlı bir edebiyat topluluğu kurdular. Topluluğun ismi şişman kazları ile ünlü bir taşra kasabası olan Arzamas’da toplantının ilk yapıldığı tavernanın adından gelmektedir. Tutucu, şövenist “Beseda ...” cılara nazire olsun diye topluluğa bu komik ad seçilmiştir. Bu topluluğa Puşkin de liseyi bitirdikten sonra dahil olmuştu. *Arzamas* ve *Zelenaya Lampa* (Yeşil Lamba) edebiyat topluluklarının genç Puşkin’in dil ve şiir anlayışının gelişimi üzerinde büyük etkisi olmuştur. Rus şiirinin “altın çağı” (1820-40) Arzamas şairlerince hazırlanmıştır. Jukovski’nin romantik şiir anlayışını yaymayı amaçlayan Arzamas Batı değerlerini, düşünce özgürlüğünü, şiirde hayal gücünün ve fantezinin önemini savunuyordu.

Dönemin rakip iki büyük edebiyat çevresi olarak “Azamas” ile “Beseda..” arasında sık sık, özellikle Karamzin’in dil reformu, sentimentalizm, estetik, vb. konularda sert tartışmalar cereyan ediyordu. Arzamas, Karamzin’i izleyerek, Slavonca’nın artık ölü bir dil olduğunu, Rusça’nın sekülerleşmesi gerektiğini savunuyordu. İki gurup arasındaki dil tartışması modern Rus edebiyat dilinin (Puşkin’in dili) gelişimini tamamlamasına büyük katkıda bulunmuştur. Tarih çalışmalarıyla meşgul olan Karamzin bu tartışmalara katılmamıştır. Beseda gurubunun tersine Arzamaz gurubu gevşek bir yapıya sahipti ve toplantıları sistematik değildi. Resmi bir organı olmayan topluluk 1817 de dağıldı. Arzamas gurubundan pek çok şairin Dekabrist gizli örgütlerle ilişkisi vardı. 14 Aralık 1825 ayaklanması sonrası şair Rıleyev idam edildi, Kyukhelbeker ve Bestujev Sibiryaya sürgüne gönderildiler. Dekabristlerle yakın olan Puşkin ve Griboedov o gün başkentte olmadıkları için tutuklanmaktan kurtuldular.

Uzun yaşayan edebiyat topluluklarından birisi, daha az tanınan, soylu-olmayan sınıflardan gelen İvan Born, İvan Pnin, Vasili Popugayev, Aleksandr Vostokov, K. Batyuşkov

gibi şairlerin oluşturduğu “Özgür edebiyat, sanat ve bilim severler topluluğu” (*Volnoe obşestvo lyubiteley slovestnosti, nauk i khudojestva*)’dur. Topluluk 1801-12 ve 1816-25 dönemlerinde faal olmuş, ara dönemde faaliyetlerini askıya almıştır. Bu topluluk, Batı yanlısı, aydınlanmacı Karamzinistlerle Petro reformlarından önceki eski Rusya’yı savunan muhafazakar milliyetçiler arasındaki kavgada ortacı bir rol oynamıştır.

Önemli edebiyat çevrelerinden bir diğeri, 19. yüzyılın başlarında Güzel Sanatlar Akademisi ve halk kütüphanesi direktörü Aleksey Onenin’in kendi evinde organize ettiği ve Derjavin, Jukovski, Batyuşkov, Vyazemski, Krılov gibi zamanın büyük şair ve yazarlarının da katıldığı toplantılardı. Her cumartesi Prens Golitsin’in evinde toplanan Moskova’lı yazarlar dönemin edebiyat topluluklarının diğeri bir örneğiydi.

Anayasal monarşiyi savunan, serfliğin kaldırılmasını isteyen *Dekabristler* 1816 yılında “Kurtuluş Birliği” (*Soyuz spaseniya*) adıyla gizli bir örgüt kurdular. Örgütün ismi 1818 de “Refah Birliği” (*Soyuz blagodenstviya*) olarak değiştirildi. Bu örgütteki edebiyatçıların oluşturduğu “Yeşil Lamba” (*Zelenaya lamp*) topluluğuna Puşkin de aktif olarak katılıyordu. Dekabristler gizli örgütlenmelerini sürdürerek St. Petersburg’da K. Rıleyev liderliğinde “Kuzey Cemiyeti” (*Severnoe Obşestvo*), Ukraynada P.Pestel liderliğinde “Güney Cemiyeti” (*Yujnoe Obşestvo*) adlı örgütleri kurdular. 14 Aralık 1825 günü Senato meydanındaki (St. Petersburg) başarısız ayaklanmayı işte bu Kuzey Cemiyeti başlatmıştı.

19. yüzyılda almanak ve dergiler

Rusya’nın edebiyat alanında batıdan, özellikle Fransa’dan aldığı tarz (janr), biçim ve diğeri modeller içinde en başarılı olduğu alan dergicilik olmuştur (Maguire, 1997, s. 1). Karamzin, Puşkin, Dostoyevski gibi büyük şair ve yazarların çoğu aynı zamanda birer dergici ve gazeteciydiler de. Zaman içinde dergilerin ideolojik ve siyasal çizgileri, içerikleri çok değişti. 18. yüzyıl dergileri, sanat ve edebiyat yazıları yanında aristokrasinin boş zamanı değerlendirme, hoş zaman geçirme talebini de dikkate alarak eğlenceye yönelik materyal de basıyorlardı. Oysa 1840’lara gelindiğinde, dergiler artık politik ve ideolojik çizgileri net olarak ayrılmış birer edebiyat kurumları olmuşlardı¹⁵. Belinski’nin ifadesiyle dergi artık edebiyatın tam merkezine yerleşmişti: “Dergi şimdilerde tüm edebiyatımızı hortumlayıp içine çekti. Halk kitap istemiyor, dergi istiyor. Dergilerde piyesler, romanlar artık olduğu

¹⁵ 1850’lerin ortalarında politik merkezde *Russkiy Vestnik* vardı, onun solunda Krayevski’nin *Oteçestvennie zapiski*’si yer alıyordu. Pogodin’in “*Moskviç*” (Moskovalı, 1841-56) dergisi sağ kanadı işgal ediyordu.

gibi tümüyle yayımlanıyor” (zikreden, Todd III, 1997, s.38). Bu yeni dönemde dergiler ayrıca edebi, sosyal ve politik konularda kamuoyu oluşturma işlevini de üstlendiler. Başta Belinski olmak üzere dergi editörleri okuyucu kitlelerini kendi dünya görüşleri ve edebiyat anlayışları yönünde etkilemeye çalışıyorlardı. 1860’larda narodnik ve nihilist hareketle birlikte dergilerde ideolojik kutuplaşma giderek daha da arttı.

1802 de Karamzin’in çıkardığı “*Vestnik Yevropi*” (Avrupa Haberleri) dergisinin ilk örneğini oluşturduğu “*tolstie jurnali*” (kalın –hacimli-dergiler) 1830’lardan itibaren yaygınlık kazanarak Rus edebiyatının laboratuvarı ve okulu haline geldiler. Edebiyatın profesyonelleşmesinde, dünya ölçeğinde büyük yazarların yetişmesinde hayati bir rol oynadılar. Dergiler katı sınıf ilişkilerinin hakim olduğu Rusya’da en demokratik platformlardı. İnsanların birbirlerinin soyu sopy ile ilgilenmeden eşit yurttaşlar olarak yan yana çalıştıkları, tartıştıkları ortamlar ve toplumsal hareketlilik (geçişlik) alanlarıydılar. Yazar adayları edebi kimliklerini bu dergilerde oluşturuyorlardı. Yazarlar ve eleştirmenler bu dergilerde birbirlerini övüyor, amansızca yeri, alaya alıyor, eleştiriyor, okuyucular mektuplarla kendi görüşlerini bildirerek tartışmalara katılıyorlardı. Böylece dergi, bizzat, roman ya da şiir gibi bağımsız bir edebiyat türü (janrı) haline gelmişti (Belknap, 1997, s.93). Edebiyat batıdakinden (izole yazar) çok farklı şekilde, yoğun bir etkileşim içinde, adeta kolektif bir tarzda üretiliyordu. Romanda Rus mucizesinin ipuçlarından birisi burada saklı olsa gerek!

Reformcu çar I. Aleksandr döneminin ilk yarısında dergilerde tıpkı II. Yekaterina döneminde olduğu gibi büyük bir sıçrama yaşandı. 1800-1812 arasında yalnızca Moskova ve St. Petersburg’da 40 yeni periyodik dergi ve gazete yayın hayatına başladı. Tüm ülke düzeyinde bu sayının 60’dan fazla olduğu belirtilmektedir (zikreden Tosi, 2006, s. 68). Karamzin’in “*Vestnik Yevropi*” (Avrupa Haberleri, 1802-20) dergisi en başarılarından biriydi. Karamzin dışında Rus dergi ve yayıncılığının II. Yekaterina dönemindeki büyük ismi Novikov da 1800’lerin ilk yıllarında dergicilik faaliyetlerini henüz daha sürdürüyordu. I. Aleksandr yönetiminin reformcu niteliğinin kaybolduğu 1812-20 döneminde dergi sayısı hızla azaldı. Öte yandan, 1812 Moskova yangınından sonra kültürel hayatın merkezi St. Petersburg’a kaydı. 1812-20 döneminde St. Petersburg’da 21, Moskovada 9 dergi yayın hayatını sürdürebilmişti.

Hemen hemen her edebiyat topluluğunun, her derneğin kendi dergisi vardı. Bazıları topluluk faaliyetlerini ve üyelerinin yazılarını almanaklarda (almanak çıkarmak dergi gibi izin –lisans- gerektirmiyordu) ya da *sbornik* denen derleme ciltlerde yayımlıyorlardı. İlk Rus almanaklarını çıkaran

Karamzin'dir¹⁶. 19. yüzyıl başlarının önemli dergilerinden birisi, her ikisi de tanınmış tarihçi, edebiyatçı, eleştirmen ve dergici olan F. Bulgarin ve N. Greç'in editörlüğünü yaptıkları "*Sin Oteçestvo*" (Anavatan evladı, 1812-44 ve 1847-52) idi. İktidara yakın ilişkileri olan bu editörler "*Severnii Arkhiv*" (Kuzey Arşivi, 1822-29) ve "*Severnaya Pçela*" (Kuzey Arısı, 1825-64) adlı iki ayrı dergi daha çıkarmışlardır. *Kuzey Arısı* 1831'de saray ve hükümetin haberlerini yayımlayan günlük bir gazeteye dönüşmüştür. Finansal açıdan en başarılı dergi gurubu çok sofistike olmayan, orta sınıf zevklerine hitap eden bu grup olmuştur. Puşkin ve onun takım yıldızına dahil şairler, hizmetleri ve jurnalcılığı için hükümetçe cömertçe ödüllendirilen Bulgarin'den nefret ederlerdi.

18. yüzyılda yaygın olan tek-yazarlı dergiler 19. Yüzyılın başlarında henüz tamamen kaybolmamışlardı. Prens Salikhov'un "*Damskiy jurnal*" (Kadın dergisi) ve Pyotr Makarov'un "*Moskovskiy Merkurii*" bunlardandı.

"Özgür edebiyat, sanat ve bilim severler topluluğu" (*Volnoe obşestvo lyubiteley slovestnosti, nauk i khudojestva*), 1801-12 ve 1816-25) politik olarak liberal, sanat akımı olarak klasik çizgideki yazar ve şairlerin oluşturduğu bir topluluktu. Üyelerinin şiir ve yazıları "*Svitok muz*" adlı almanakta (1803) ve "*Periodičeskie izdanie*" (1804) adlı peryodik derlemelerde yayımlanıyordu¹⁷. Fyodor Glinka'nın öncülüğünde, aralarında Kyukhelbeker, Bestujev, Rıleyev gibi ileride Dekabrist harekete katılacak olan şairlerin de bulunduğu bir grup romantik şair "*Özgür Rus sözcüğü severler topluluğu*, 1816-25" nu kurdu. Topluluk yazılarını "*Aydınlanma ve insancılık mücadelesi*" adlı kendi dergisinde yayımlıyordu. Dekabrist şairler Bestujev ve Rıleyev (1826'da idam edildi) ayrıca "*Poliarnaya zvezda*" (Kutup yıldızı, 1823-25) adlı bir almanak çıkarıyorlardı. Sosyal sorunları ve Rus edebiyatındaki gelişmeleri ayrıntılarıyla veren *Kutup Yıldızı*, 1830'ların '*Kalın dergiler*'inin ilk örneklerindendir. Yayıncı Slenin, Kutup Yıldızı'na rakip olmak üzere Baron Delvig'e "*Svernie tsveti*" (Kuzey çiçekleri, 1825-32) adlı bir almanak yayınlattı. Puşkin'in başeseri Yevgeni Onegin'inin bir kısmı bu almanakta yayımlanmıştır.

¹⁶ Karamzin'in *Aglaya* (1794-95) ve *Aonidi* (1796) adlı almanakları daha sonraki almanaklara, örneğin *Taliya* (1801), *Svitok muz* (1802), *Utreennaya zarya* (Sabah tanısı, 1808) adlı almanaklara örnek olmuştur.

¹⁷ Ayrıca, topluluğun görüşlerine çok yakın dergiler de bulunuyordu. Bunlar, A. Benitski'nin "*Tsvetnik*" (Çiçek bahçesi, 1809), N. Brusilov'un "*Jurnal Rossiyskoy Slovesnosti*" (Rus edebiyatı dergisi, 1805) ve A. İzmailov'un "*Sankt-Petersburgskiy vestnik*" (St. Petersburg haberleri, 1812) adlı dergilerdi. 19. yüzyıl başlarında yayınlanan öykü ve romanlar, örneğin Andrey Kropotov ve Pavel Yakovlev'in eserleri, ayrı kitap haline gelmeden önce bu dergilerde tefrika edilmişlerdir.

Aralarında Dmitri Venevitinov, Vladimir Odoyevski, Stepan Şeviryov'un da bulunduğu bir gurup genç Moskovalı şair ve felsefecinin oluşturduğu "*Lyubomudrı*" (Erdem sevenler) topluluğu romantik felsefe ve edebiyat akımını savunan görüşlerini "*Mnemozin*" (1824-5) adlı almanakta 4 sayı haline yayımladı. Dekabrist ayaklanmadan sonra dağılan gurup 1827-30 arasında 600 aboneyle üç yıl yaşayabilen "*Moskovskiy Vestnik*" (Moskova Haberleri) adıyla bir dergi çıkardı. Puşkin de bu dergide yazıyordu. Derginin ağır felsefik içeriği okuyucu kaybettirdi. İlk nesil *Slavyanofil* yazarlar¹⁸ bu gurup arasından çıkacaktır.

N.A. Polevoy'un çıkardığı "*Moskovskiy telegraf*", *Moskovskiy Vestnik*'in rakibi idi ve 1200 aboneyle daha uzun bir süre (1825-34) yaşayabildi. Fransız romantizm akımının Rusyadaki temsilcisi işlevini üstlenmişti. Puşkin ve Kont Delvig'in editörlüğünü yaptıkları "*Literaturnaya gazeta*" güçlü yazar kadrosuna (Gogol de burada yazıyordu) rağmen editörlerin abone bulmada beceriksizlik göstermeleri yüzünden sadece 18 ay (1830-31) yayın hayatında kalabildi. *Moskovskiy telegraf* ile bu dergi arasında "edebiyat aristokrasisi" tartışması yaşanmıştır. Bulgarin, Greç, Senkovski gibi orta ve alt sınıflardan gelen yazarlar, aslında siyasal görüş olarak daha sağda olmalarına rağmen, Puşkin ve Delvig'i 'edebiyatın aristokratları' olmakla suçlamışlardır. Bu tartışmanın temelinde taşra okuyucusunu kapma yarışı vardır. Ekonomik yaşam savaşı veren Rus dergileri doğal olarak her dönemde okuyucu ve yazar kapma yarışı içinde olmuşlardır.

N. Nadejdin'in çıkardığı, Belinski'nin kariyerine başladığı, iki haftada bir yayınlanan "*Teleskop*, 1831-36) dergisi, Çadeyev'in ilk felsefe mektubunu bastığı için bir daha çıkmamak üzere kapatıldı.

1830 ve 1840'ların etkili ve uzun ömürlü dergilerinden birisi yazar Osip Senkovski'nin 1834 de kurduğu ve uzun yıllar editörlüğünü yaptığı aylık dergi "*Biblioteka dlya çtenya*" (Okuma kütüphanesi, 1834-65) idi. Dergiyi "*Yüz Rus yazarı*, 1839-43)" serisini basan dönemin ünlü yayıncısı ve dağıtımcısı Aleksandr Smirdin¹⁹ yayımlıyordu. Edebiyat, sanat, endüstri, moda, politika, haber gibi çok geniş bir yelpazede yazılar basan ve diğer "kalın dergi"lerden farklı olarak net ideolojik çizgisi olmayan "Biblioteka..." her ay 7,000 gibi o zamana göre rekor sayılan bir okuyucu kitlesine ulaşıyordu. Taşra okuyucusu dünyadaki gelişmeleri bu dergiden izliyordu. Dumas, Balzac, Dickens gibi pek çok Batı klasiğinin Rusça'ya çevrilmesi bu dergi tarafından organize edilmiştir. Derginin editörlüğünü sonraki

¹⁸ 1840'lardan itibaren Rus edebiyatı ve kültür hayatında önemli bir yer işgal etmeye başlayan bu ilk nesil *Slavyanofil* yazarlar şunlardır: Aleksey Khomyakov (1804-60), İvan Kireyevski (1806-56), Konstantin Aksakov (1817-61), Yuri Samarin (1819-76), Peter Kireyevski (1808-56), İvan Aksakov (1823-86),

¹⁹ Belinski, 1830'lu yılları Rus kitap pazarındaki etkisi dolayısıyla "Smirdin çağı" olarak niteler.

yıllarda Drujinin, Pisemski ve Boborikin gibi tanınmış edebiyat adamları üstlendiler. İdeolojisiz ansiklopedik dergi niteliği taşıyan diğer bir dergi Şeviryov'un "Biblioteka..." ya karşı kurduğu, ancak onun kadar başarılı olamayan "Moskovskiy Nabliyudatel" (Moskova Gözlemcisi, 1835-39) idi.

1840'lardan itibaren Rus edebiyatına 30 yıl boyunca yön veren iki dergi, 1836 yılında Puşkin tarafından çıkarılan **Sovremennik** (Çağdaş, 1837-66) ile Andrey Krayevski'nin 1839 da P. Svinin'den devraldığı **Oteçestvennie Zapiski** (Anavatan notları, 1839-84)'dir. **Sovremennik** 1840 ve 1850'lerde Turgenyev, Tolstoy, Fet, Tyuçev ve daha bir çok yazar ve şairin eserlerini bastı. Belinski son iki yılını (1847-8) bu dergide geçirdi ve Gogol'ün Rus edebiyatındaki yerini anlatan ünlü makalelerini burada yazdı. Gertzen (Herzen)'in ilk dönem öykülerini de **Sovremennik** bastı. **Sovremennik**, şair ve dergici Nikolay Nekrasov'un editörlüğünde (1847-66) ideolojik çizgisini sürdürdü ve 1856-66 döneminde sosyalist, devrimci, feminist, nihilist vb. tüm radikallerin sığınağı haline geldi. 1866 da sansür tarafından bir daha çıkmamak üzere kapatıldı. **Oteçestvennie zapiski**'yi 1839'da devralan Andrey Krayevski (1810-89) de, Bulgarin, Greç, ve Senkovski gibi 19. yüzyıl Rus dergiciliğinin önde gelen isimlerindendir²⁰. Dergisinin baş eleştirmenliğine Belinski'yi getirdi. Belinski, öğrencilerden, *raznoçitsi* denilen halk kökenli aydınlardan ve taşralı okur yazarlardan oluşan yeni bir okuyucu kitlesi yarattı ve dergicilik ideallerini burada hayata geçirdi. Belinski **Oteçestvennie zapiski** ile okuyucu nezdinde büyük bir otorite kazandı ve zamanın güçlü dergilerini (Senkovski'nin *Okuma Kütüphanesi*, Bulgarin'in *Kuzey Arısı*, Greç'in *Anavatan Evladı* dergileri) gölgede bıraktı. Belinski'nin ölümünden sonra dergiyi Krayevski yönetti. 1866 da **Sovremennik** kapanınca Nekrasov birlikte çalıştığı arkadaşlarıyla²¹ beraber 1868 de **Oteçestvennie zapiski**'ye geçti. Dergi, Nekrasov yönetiminde, 1884 yılında sansür tarafından kapatılincaya kadar siyasal solun ana yayın organı işlevini gördü.

Zaman zaman kapanarak bir asır yaşayan bir dergi "*Russkiy Vestnik*" (Rus haberleri) dir. *Russkiy Vestnik* 1808-24 döneminde milliyetçi bir edebiyat dergisiydi. Greç ve Polevoy'un editörlüğündeki 1841-44 döneminde tutucu, Mihail Katkov yönetiminde (1856-87) ise yine düzenle çatışmayan bir çizgi izledi. Tolstoy, Dostoyevski, Turgenyev ve daha bir çok ünlü yazarın bir çok ünlü eseri bu '*kalın dergi*' de tefrika edilmiştir. Örneğin, derginin 1880'lerde çıkan 450 sayfalık bir sayısında iki yıldan beri tefrika edilmekte olan Karamazov Kardeşler'in IV. Kısımının son 75 sayfası yer almaktadır.

²⁰ Krayevski, ayrıca 1843-53 döneminde "*Russkiy veteran*", 1844-45 döneminde "*Literaturnaya gazeta*" ve 1852-62 döneminde "*Sankt Peterburskie vedomosti*" dergilerinin editörlüğünü de yapmıştır.

²¹ Çernişevski, Dobrolyubov ve Saltukov-Şedrin gibi zamanın ünlü yazar, eleştirmen ve gazetecileri Nekrasov etrafında **Sovremennik** dergisinde toplanmışlardı.

Radikallerin *Sovremennik*'den başka diğer bir dergileri daha vardı: Şairler Y. Polonski ve Apolyon Grigoryev'in editörlüğünü yaptıkları "*Russkoe slovo*" (Rus sözcüğü, 1859-66). Dergi 1865 yılında nihilist görüşleriyle ünlü Dmitri Pisarev (1840-68)'in kontrolüne geçti. Turgenyev'in Babalar ve Çocukları'nın²² Bazarov tipini kendine idol olarak alan Pisarev felsefik görüşlerini bu dergide yayımladı. 1866 da çara yönelik Karakozov suikast girişiminden sonra dergi kapatıldı ve bir daha yayımlanmadı.

Aynı zamanda bir dergici olan Fyodr Dostoyevski sürgünden döndükten sonra kardeşi Mihail ile birlikte kendi '*kalın dergi*'sini, "*Vremya*" (Zaman, 1861-63)'yı çıkardı. Sanat ve edebiyatın milli toprak (*poçva*) üzerinde doğal bir şekilde gelişmesi, kök salması olarak tanımlayabileceğimiz "*poçvenniçestvo*" doktrinini savunan Vremya, sol dergiler *Sovremennik* ve *Russkiy Vestnik* ile sık sık polemığe giriyordu. Sansür *Vremya*'yı kapatınca Dostoyevski kardeşler "*Epokha*" (Çağ, 1864-65) dergisini çıkardılar. 1864 de kardeşinin ölümü üzerine Dostoyevski dergiciliği bıraktı. Ancak, 1873-4 yıllarında V. Meşçerski'nin "*Grajdantin*" (Yurttaş, 1872-1914) adlı dergisinin editörlüğü ile yeniden dergiciliğe döndü. 1870'lerin ortalarında yazılarını kendi yazdığı aylık "*Dnövnik pisatelya*" (Yazarın günlüğü) ile dergiciliğini sürdürdü.

19. yüzyılın ikinci yarısında etkili '*kalın dergi*'lerden birisi de tarih profesörü M. Stasiyuleviç'in 1866 da kurduğu, Karamzin'in 1802 de çıkardığı dergiyle aynı adı taşıyan, tarih, politika ve edebiyat dergisi "*Vestnik Yevropi*" (Avrupa Haberleri, 1866-1918) idi. Önce yılda üç kez, daha sonra aylık olarak yayımlandı. Belli bir dereceye kadar rejim eleştirisi yapan ve 1880'lerde Rus liberalizmini temsil eden *Vestnik Yevropi*, Katkov'un muhafazakar Moskova dergileriyle ve Suvorin'in yine sağ eğilimli St. Petersburg dergileriyle mücadele etti. 1860'larda, hükümetin St. Petersburg üniversitesindeki öğrenci olaylarına müdahalesini sert bularak istifa eden pek çok profesör bu derginin yazı kuruluna katıldı.

"*Moskviç*" etrafında toplanmış bulunan *Slavyanofil*'ler 1856 da bu derginin kapanması üzerine 4 yıl hayatta kalacak olan "*Russkaya beseda*" (Rus sohbeti, 1856-60) dergisini çıkardılar. 1860 dan sonra bu gurup haftalık "*Dien*" (gün, 1861-65) dergisine geçti. Tüm bu dergilerin editörlüğünü fiilen *Slavyanofil*'lerin lideri konumundaki İvan Aksakov yapıyordu. Aksakov sonraki yıllarda "*Moskva* (1867-8) ve "*Rus* (1880-6) dergilerini çıkardı.

Rus dergiciliği Rusya sınırları dışına da taşıdı. Avrupa'da politik göçmen olarak bulunan Gertsen (Herzen) 1852 yılında Londra'ya geçti ve orada Rusça yayın yapma işini organize etti. 1857 de haftalık

²² Romanın Rusça orijinal ismi "Ottı i deti" (Babalar ve Çocukları)'dır. Her nedense roman batı dillerine ve Türkçe'ye yanlış olarak "Babalar ve Oğulları" şeklinde çevrilmiştir.

“Kolokol” (Çan) dergisini çıkarmaya başladı. *Kolokol*, 1857-67 arasında Londra ve Cenevrede toplam 245 sayı yayımlandı. Rusya’ya gizli yollardan sokulan bu dergi 1857-61 döneminde Rusyanın en etkili politik gücü haline geldi. Kendisi sosyalist olmasına rağmen Gertsen *Kolokol*’de daha ılımlı, reformcu bir çizgi izliyordu. Hükümet üyelerinin, hatta çarın kendisinin bile *Kolokol*’u okuduğu söylenir. Serfliğin kalkmasında *Kolokol* büyük bir rol oynadı. Gertsen gerçek bir aydın olarak, 1863 Polonya ayaklanması sırasında Rusya’yı değil, Polonya’yı desteklediği için dergisi *Kolokol* etkisini kaybetti. Gertsen’in N. Ogaryov ile birlikte Londra ve Cenevrede yayımladığı diğer bir yayın **“Kutup Yıldızı”** (Dekabristlerin 1825 de kapanan dergileri ile aynı adı taşıyor) adlı yıllık almanaktır. Pyotr Çaadeyev’in felsefe yazıları, Belinski’nin ünlü **“Gogol’e mektup”**’u, Puşkin, Lermontov ve diğer şairlerin sansürden geçmemiş şiirleri bu almanakta yayımlandı ve Avrupa’dan Rusya’ya gizli yollarla sokuldu.

Romantik Dönem: 1820-40

Aydınlanmacı çariçe II. Yekaterina (Büyük Katerina) ve torunu, reformcu çar I. Aleksandr’ın hükümlanlık dönemlerinde Rus imparatorluğunun coğrafi olarak sürekli genişlemesi Rus edebiyatını çeşitli yönlerden etkiledi. Polonya’nın önemli bir kısmının Rusya’ya katılması Faddei Bulgarin ve Osip Senkovski gibi pek çok Polonyalı yazarın çarın hizmetine girmesine ve Rus kültür hayatına katılmasına yol açtı. K. Rileyev ve P. Vyazemski gibi Rus şairleri Polonya şiirine ilgi duymaya başladılar. Puşkin ile Rusya’ya sürülen Polonyalıların milli şairi Adam Mickiewicz arasında büyük bir dostluk kuruldu. Rusya’ya katılan Letonya’da yaşayan Almanlar hanedan bağından da yararlanarak sarayda önemli görevler üstlendiler. Kırım, Bessarabya, Kafkaslar ve Finlandiya’nın zaptı Rus yazarlarına romantik temalar geliştirmeye elverişli yeni bilinmedik coğrafyalar sundu.

19. yüzyıl başlarında okuma yazma oranının yüzde 5 olduğu ve okumuş kesimin büyük kısmının sadece iki başkentte toplandığı çarlık Rusya’sında, bu koşullara rağmen, Avrupa’daki edebi akımlar Fransızca üzerinden çok yakından izleniyor ve Rusya’ya aktarılıyordu. 1770’lerden itibaren Avrupa’da, aydınlanmacı çağın aristokratik sosyal ve politik normlarına, insan tabiatının aşırı rasyonel bir yaklaşımla ele alınmasına, aydınlanmacı fikirlerin evrenselliği iddialarına tepki olarak doğan **romantik akım**, şair ve yazarın yaratıcı gücüne (E.T.A. Hoffmann’ın **“yaratıcı delilik”** dediği), duygularını özgürce ifade etmesine, fikrinin orijinalliğine (özgünlüğüne) büyük önem veriyor, bireysel kahramanlıkların insanlık için çok

önemli olduğu görüşünü savunuyordu. Rusya'ya romantik akımın girişi Jean Paul'un²³ “*Severniy Vestnik*” (Kuzey Haberleri) dergisinde yayınlanan “Opera üzerine” başlıklı makalesi (1805), Madame de Staël'in *De l'Allemagne* (1810) ve C.Sismondi'nin *De la littérature du midi de l'Europe* (1813) adlı kitapları ile oldu (bkz. Terras, 1991, s. 177). Rusya [Lord] Byron'u 1815 de onun “The Corsair” şiirinden bazı parçaların Rusça çevirilerinin şair V. İzmailov tarafından yayınlanması ile tanıdı. Tutucu kesim Byron'u ahlaksız ve tehlikeli bulurken, batıcı ve aydınlanmacı kesim onu tanrısal bir varlık gibi görüyordu.

Napolyon ordularının peşinden Paris'e kadar giden genç Rus subayları arasında önemli edebiyatçılar da vardı. Bunlardan, genç şairler Vasili Jukovski (1783-1852) ve Konstantin Batyuşkov (1787-1855) Avrupa'da hem romantizm akımıyla, hem de A. Chénier , Waler Scott ve F. Schiller şiirleriyle tanıştılar. Beraberlerinde Rusya'ya ‘şairin bağımsızlığı’ kavramını getirdiler. Şiirin ufkunu genişlettiler. Rus şairlerinin çoğunluğu Batıdaki gibi aydınlanmacı karşıtlığı bir dürtüyle romantik akıma meyletmiyorlardı, daha çok Rusya'daki yerleşik katı klasik edebiyat anlayışına ve geleneğine bir tepki olarak bu akımı seçiyordu. Başta Puşkin olmak üzere bir çok Dekabrist şair aydınlanmacıydı ve liberal politik görüşlere sahiptiler. Bununla birlikte, Jukovski, Tyuçev, Odoyevski gibi, tutucu politik görüşlere sahip mistik idealist romantik şairler de mevcuttu.

1808-10 yıllarında *Vestnik Yevropi* dergisinin editörlüğünü yapan, romantik akımın öncü temsilcisi Jukovski bu yıllarda, şairi “yüce fikirlerin temsilcisi bir peygamber” olarak gören Alman romantik felsefesi ile zaten tanışmıştı. Romantik koşuklar (balad), halk şarkıları yazan Jukovski Fransız etkisindeki Rus şiirini Alman ve İngiliz etkisine açtı. Şairin halkın sözcüsü, avukatı olduğu fikrini öne sürdü. Altın çağın genç şairleri için idealizm sembolü olan Jukovsky, 1930'larda despot çar I. Nikolay tarafından veliahdın öğretmenliğine atandı, zamanla özgür şair olma iddiasından vazgeçti. Rus milli marşını yazdı, hatta idam cezası infazı sırasında okunmak üzere başka bir marş daha kaleme aldı.

Diğer bir romantik şair Batyuşkov, rus şiirinin, 1920'lerde Puşkin ile doruğuna ulaşacak olan “altın çağı”nın ilk şairidir. Ağıtlarına derin bir melankoli ve ritim (ses uyumu) hakimdir. Büyüleyici melodik aşk şarkıları, idilleri ve erotik elegileri ile Rusya'nın De

²³ Alman romantik yazar Johann Paul Friedrich Richter (1763-1825). Eserlerini Jean Paul adıyla yazıyordu.

Parny'si²⁴ olarak ün yapmıştı. “*Ten druga*” (Arkadaşın gölgesi, 1815) ve “*Ölen Tasso*, 1817) adlı uzun ağıtları ünlüdür.

Aleksey Weltmann ve Prens V. Odoyevski de Jukovski gibi Alman romantizmini izleyen şairlendendir. Buna karşılık Nikolay Pavlov, Pavel Katenin ve W. Kyukhelbeker gibi bir çok şair Fransız romantik akımını izlediler. Yukarıda değindiğimiz Arzamas edebiyat topluluğu (1815-18) Rusya’da romantik akımın yayılmasında önemli bir rol oynadı. Polevoy’un “*Moskovsky Telegraf*, 1825-34” dergisi Fransız stili romantik akımın yayın organı işlevini görüyordu. S. Raiç yönetimindeki tutucu “*Vestnik Yevropi*” dergisi ise romantik akıma karşı mücadele ediyordu.

Puşkin romantik çizgiden çok, 18. yüzyılın klasik çizgisine daha yakın bir şairdir. Byron etkisinin hakim olduğu Çingeneler (1824), Kafkas esiri (1821) gibi şiirleri romantizm akımına yakındır. Kısa bir süre Byron etkisinde kalan Puşkin kendisini Fransız şairi André Chénier (1762-1794) ile özdeşleştirir. Klasik çizgiden en uzak, romantik şair ünvanını en çok hak eden şairlerden birisi Mihail Lermontov (1814-1841)’dur. Çok mutsuz bir çocukluk geçiren Lermontov Moskova üniversitesini terk ederek St. Petersburg’da suvari okuluna devam etti. Puşkin’in 1837 de düelloda öldürülmesi üzerine yazdığı, toplumdaki öfke ve hüznü dile getiren, St. Petersburg sosyetesini ölümden sorumlu tutan “Şairin ölümü” (*Smert poeta*) ağıtı ile üne kavuştu. Bu şiir yüzünden Kafkasya’ya sürgün edildi. Kendisi de 27 yaşında düelloda ölecek olan Lermontov genellikle Puşkin’den sonra ikinci en büyük Rus şairi olarak kabul edilir. Ancak, bazıları bu ünvanı Derjavin’in hak ettiğine inanır. Lermantov’un West, Byron ve Heine etkisinin hissedildiği şiirlerinde huzursuz bir ruh hali, nostalji ve yalnızlık duygusu hakimdir. Pek çok şiiri müziğe uyarlanmıştır. Romantik stilde yazdığı “*Mtsiri*, 1840” ve daha az ben-merkezci “*Demon*” (Şeytan, 1839) Lermontov’un ünlü manzum öyküleri arasındadır.

Romantik düşüncede “*dukh naroda*” (halkın ruhu, milli ruh) ve “*narodnist*” (halkçılık, millilik; narod “halk” demektir) edebiyat ve sanatın temel estetik özelliği olarak görülüyordu. “Narodnist” kavramını bir edebiyat terimi olarak ilk kullanan P. Vyazemski’dir. Vyazemski 1820’lerde romantik sanat felsefesinin dört ilkesinden birisinin *narodnist* olduğunu (diğerleri, tarihçilik, bireysellik (orijinalite) ve tüm edebiyat tarzlarının karma şekilde kullanılabilmesi)

²⁴ Fransız şairi Évariste Desiré de Forges (1753-1814).

söylüyor ve Derjavin'i örnek "*narodniy*" (halkçı, milli) şair olarak gösteriyordu (bkz. Terras, 1991, s.179). Ona göre, Lomonosov'un klasizmi de, Karamzin'in sentimentalizmi de, Jukovski'nin romantizmi de, kısaca geçmişteki tüm Rus edebiyatı Alman taklidinden başka bir şey değildir. Bu yüzden Rus edebiyatına acil olarak milli kimlik, yerel özgünlük ve *narodnist* gereklidir. Dekabrist şair Rıleyev ise *narodnist* kavramını halkla ve milli geçmişle özdeşleşmek olarak tanımlıyordu. *Narod* (halk) erdemin, asaletin ve gücün vücut bulmuş hali idi. Bu dönemde Pogodin ve Dahl gibi bazı yazar ve şairler de Rus natüralist akımın sözcülüğünü yapıyorlardı. Gogol'de romantizm, realist ve natüralist akımın her üçünün de izleri vardır.

Rus şiirinin altın çağı: 1820-1845

"Altın çağ" nitelemesi 1880'lerde Aleksandr Puşkin şiirini ifade etmek üzere kullanılmaya başlandı. Puşkin'in yetişmesinde büyük rolü olan *Arzamas* topluluğunu (1815-18) altın çağın başlangıcı olarak alabiliriz. Dönemin sonu ise düzyazının şiiri ikinci plana ittiği 1840'ların ortalarıdır. Ancak, altın çağın ikinci büyük şairi, Puşkin'in mirasçısı Mihail Lermontov'un 1841 de henüz 27 yaşında iken düelloda ölmesi bu sonu hızlandırmıştır. Napolyona karşı kazanılan büyük zafer Rus toplumunda derin dönüşümlere yol açtı. Zafer kazanan serf erler komutanlarının gözünde artık birer toprak kölesi değil, eşit yurttaşlardı. Parise giren Rus ordularının içeride yarattığı büyük ulusal gurur ve özgüven Rus edebiyatında da yansıma buldu. Yıllarca batı edebiyatını doğrudan Fransızca'dan takip eden Rus aydını, aynı düzeyde orijinal ürünler yaratamamanın, taklitten ileri gidememenin getirdiği aşağılık duygusunu (Karamzin'in "Rusya'da yazarlık yeteneği neden böyle kıt?" şikayetini hatırlayalım) bu zaferle üzerinden attı. Nitekim, şiirin altın çağını başlatan Batyuşkov, Jukovski ve Vyazemski gibi romantik akımın etkisindeki şairler de Napolyon ordularının peşinden Parise giden genç subaylar arasındaydılar. "Romantik akım"a eğilim duyan altın çağ şairlerinin önemli bir kısmı, Rusya'nın özgün ilk düşünürlerinden Pyotr Çaadayev (1794-1856)'in el altından çoğaltılarak dağıtılan "Felsefe Mektupları" adlı eserinden etkilenerek "Dünyayı sadece anlamak değil, değiştirmek gerek" ilkesine inanmışlardı. Byron hayranlığı ve başkaldırı ruhu Dekabrist ayaklanması öncesinde, 1820'lerin ilk yarısında Rus aydınları arasında oldukça yaygındı.

Rus şiirini altın çağına taşıyan diğer bir etken Karamzin idi. Karamzin'in dil reformu, insanın iç dünyasını, duyguları öne çıkaran, şaire geniş hareket alanı açan sentimentalist çizgisi şiirdeki sıçramanın altyapısını oluşturdu.

Altın çağ şairleri, merkezinde Puşkin'in parladığı bir takım yıldızına benzetilmektedir. Merkezin çevresindeki şairler ya *Tsarskoe Selo* (St. Petersburg yakınlarındaki Çar Köyü)'daki ünlü liseden Puşkin'in okul arkadaşları ya da Puşkin'le sıkı ilişki içinde bulunan kişilerdir. Bunlar Anton Delvig (1798-1831), Pyotr Vyazemski (1792-1878), Nikolay Yazikov (1803-46), Karloviç Kyukhelbeker (1797-1846), Yevgeni Baratinski (1800-44) idi. Altın çağın diğer şairleri olarak Kontratiy Rıleyev (1795-1826; 1826 da Dekabrist ayaklanmaya karıştıkları için idam edilen 5 kişiden birisidir), Dmitri Venevitinov (1805-27), Aleksandr Polejayev (1804-37), Fedor Tyutçev (1803-73), İvan Kozlov (1779-1840), Paul Katenin (1792-1853) ve Mihail Lermontov (1814-41)'u sayabiliriz. Bu şairlerin çoğu iyi eğitim almış soylu kişilerdi; liberal düşünceli, bireysel özgürlüklere düşkün olmalarına rağmen serfliğe karşı aktif mücadele vermiyor, eşitsizliklere karşı yeterince duyarlılık göstermiyorlardı. Kyukhelbeker, Katenin gibi "kendi Rus köklerimize dönelim" görüşünü savunan Derjavin'ci bazı takım yıldızı şairleri de vardı ve bunlar "genç arkaikler" olarak adlandırılıyorlardı.

Puşkin, Rusların milli şairi ve Büyük Petro düzeyinde milli kahramanlarıdır. Gogol'ün ifadesiyle, Rus milli ruhu onda tam manasıyla kendi ifadesini ve geleceğe doğru yönünü bulmuştur. Bu egemen görüşe ters yorumlar da mevcuttur. Örneğin, A. Durujinin ve B. Almazov gibi bazı yazarlar, Puşkin'in, gelip geçici toplumsal ve dünyevi sorunların çok üstünde tutulması gereken pür bir sanatçı, mutlak güzelliğin ve ahengin şairi olarak görülmesi gerektiğini savundular. Dobrolyubov ve Pisarev gibi radikaller onu aristokratik hayatın 'sanat için sanat' yapan hoppa şairi, Nikolay Mihailovski gibi liberal popülistler ise onu yine halkın değil aristokrasinin şairi olarak gördüler. Ancak, 1850'lerde ve 1860'larda Apollo Grigoryev'in yeniden canlandığı tartışma ve Dostoyevski'nin 8 Haziran 1880 de Moskova'da Puşkin heykelinin açılışı töreninde yaptığı ünlü konuşma ile Puşkin imajı bir kez daha Gogol'ün yorumu paralelinde çizildi. Bu imaja göre, Puşkin sadece kendi köklerine yabancılaşmış avare Rus aydınının (Çingeneler'in Alyeko'su) trajedisini önceden görmekte kalmamış, eserleriyle Avrupa kültürünün Rus kültürü ile dejenere olmamış yeni bir sentezine ulaşmanın işaretlerini de vermiştir (Terras, 1991, s. 215).

Şiirin büyük ölçüde çevrilemez oluşu nedeniyle, Puşkin'i zorunlu olarak düz yazılarından (Yüzbaşının kızı, Belkin hikayeleri gibi) okuyup tanıyan yabancılar onun Ruslar için ne ifade ettiğini anlayamazlar. Puşkin daha 21 yaşındayken yayınladığı epik şiir "*Ruslan ve Ludmilla*, 1820" ile Rus şiirinin doruğuna çıktı. Puşkin'in şiirlerinde ve nesir eserlerinde geleceğin büyük Rus romanının tohumları atılmıştır. "*Kafkas esiri*", "*Bahçesaray çeşmesi*" ve "*Çingeneler*" gibi Byron etkisindeki şiirlerinde geliştirdiği, soyut bir özgürlük hayaleti peşinde koşan, hayata ve onun nimetlerine kayıtsız, ruhu erken yaşlanmış, sorumluluk almaktan kaçınan, yabancılaşmış, egoist, çağdaş aydın tipi, Rus edebiyatındaki "*lişniy çelovek*" (lüzumsuz adam, fazladan adam) tiplerinin öncüsüdür. Dostoyevski 1880'de Puşkin heykelinin açılış töreninde yaptığı ünlü konuşmasını tamamen Çingeneler'in "*lişniy çelovek*"i Alyako tipi üzerine inşa etmiş, Rus aydınını acımasızca eleştirmiştir. Puşkin'in 1823-30 arasında tamamladığı nazım romanı ve baş eseri "*Yevgeni Onegin*"de geliştirdiği realizm anlayışı, gerçeği idealize etmeden, ona teslim olmadan geliştirilen, şiirsel, Rus edebiyatına özgü bir realizm, büyük Rus romanının realizm anlayışı olmuştur (Mirsky, 1958, s. 91). Belinski Yevgeni Onegin için "Rus yaşamının ansiklopedisi" diyor. Gerçekten de bu uzun şiir-romanda aristokrasinin taşra ve başkent hayatı, farklı yaşlardan soylular, günlük yaşayış, gelenekler, bayramlar, dini günler, ulusal kahramanlar ve Rusya doğası Tatyana ile Yevgeni'nin aşk ilişkisi ana teması çevresinde tüm canlılıklarıyla tasvir edilmektedir. Puşkin "*Yevgeni Onegin*"de sadece üst sınıflara odaklanmış, onların dünyasının ne kadar boş ve anlamsız olduğunu göstermiştir.

Altın çağın diğer şairleri de Rus edebiyatını etkilemiştir. Tyutçev'in aşk şiirlerindeki önsezi ile Anna Karenina'nın trajik sonu ilişkili gibidir (Rayfield, 2001, s.100). Altın çağ şiirinin, özellikle Batyuşkov, Tyutçev ve Baratinski'nin 20. yüzyıl başında yeniden keşifleri, "gümüş çağ" olarak adlandırılan dönemi, Aleksandr Blok, Osip Mandelştam şiirini derinden etkileyecektir.

1820'lerde ve 1830'larda düz yazı

Baştan beri şiir egemenliğindeki Rus edebiyatında düzyazı (nesir) 1820'lerde büyük bir sıçrama kaydetti. Macera roman ve öyküleri, sosyete öyküleri, tarihi roman, seyahat notları, askeri anılar, psikolojik roman, tabiatüstü olayları konu alan öyküler, doğu öyküleri türlerinde pek çok eser basıldı. Balzac'ı örnek alan Orest Somov, Aleksandr Bestujev (takma

adı A. Marlinski), Nikolay Pavlov, İvan Panayev gibi yazarlar pek çok sosyete romanı ve öyküsü yazdılar. Sosyete öyküleri modasına pek çok kadın yazar, örneğin, kontes Evdokiya Rostopçina (Rusyanın George Sand'i olarak çağrılıyordu), Yelena Gan ve Nadejda Durova da katıldı. Bu öykü ve romanlarda yüksek sosyetenin yaşayışı, hoppalıkları, sahte ahlâk değerleri satır aralarında hicvedilerek veriliyordu. Aleksandr Bestujev "Marlinski" takma adıyla seyahat notları ve tarihi romanlar da yazıyordu. Mihail Zagoskin (1789-1852) Walter Scott tarzındaki ilk Rus tarihi romanını 1829 da yayınladı. Rus-Polonya savaşını konu alan "*Yuri Miloslavski ya da 1612 yılında Ruslar*" adlı roman savaşın ayırdığı sevgilileri, kahramanların başından geçmiş olayları, tarihi kişilikleri Scott'vari canlı bir şekilde tasvir ediyordu. Puşkin'den de büyük övgü alan Zagoskin 1812 Napolyon savaşı da dahil bir çok tarihi roman daha yazdı. Sonraki yıllarda "Yuri Miloslavski.." den etkilenecek yazılmış daha kaliteli pek çok tarihi roman ortaya çıktı. Bu dönemin en iyi hikaye anlatıcılarından birisi İrkutsk'lu tüccar bir ailenin oğlu olan İvan Kalaşnikov (1797-1863) idi. 1831 de "*Tüccar Zolobov'un kızı. İrkutsk efsanelerinden türetilmiş roman*" adlı romanını yazdı. Romanda Sibiryâ koşulları, pagan Buryatlarla ilgili antropolojik ayrıntılar, tüccar sınıfı, Baykal gölü çevresi, ayrı düşen sevgililer anlatılıyordu. Romanın karmaşık bir entrika örgüsü vardı. Bunu, Eskimo hayatının ve geleneklerinin yine kavuşamayan aşıklar teması çevresinde anlatıldığı "Kamçatkalı Kız" (*Kamçadalka*, 1833) izledi. Puşkin'in *Yüzbaşının Kızı* bir kenara konulursa bu dönemde yazılan tarihi romanların en iyilerini İvan Lazheçnikov (1792-1869) yazmıştır (bkz. Mersereau Jr., 1992, s.159). Kendisine "Walter Scott'un torunu" olarak ad takan Lazheçnikov, Büyük Petronun İsveçle savaşını anlatan "Son Novik" (*Posledniy Novik*, 1831-3) ve Çariçe Anna'nın (dönemi 1730-40) sarayındaki entrikaları anlatan "Buz Ev" (*Lödyanoy Dom*, 1835) adlı tarihi romanları yazmıştır. 1830'larda tarihi roman yayınlayan diğer yazarlar olarak F. Bulgarin, Nikolay Polevoy, Konstantin Masalski ve Rafail Zotov sayılabilir.

Faddey Bulgarin'in 1825 den itibaren *Kutup Yıldızı* ve *Kuzey Çiçekleri* dergilerinde bazı kısımları tefrika edilen "*İvan Vijigin ya da Rus Gil Blas*"²⁵ adlı 4 ciltlik romanı 1829 yılının en çok satan (6,000 tiraj) kitabı oldu. Son baskılarda kitabın ismindeki, "ya da Rus Gil Blas'ı" ibaresi çıkarıldı. Yazar önsözünde hiç kimseden etkilenmeden, tamamen orijinal ilk Rus

²⁵ Fransız yazar Alain-René Lesage (1668-1747)'nin "*L'Histoire de Gil Blas de Santillane* » adlı pikaresk romanının kahramanı kastedilmektedir.

romanını yazdığını iddia etse de, Papaz İgnasi Krasiski'nin *Pan Podstoli* (1778) adlı pikaresk²⁶ türü çalışmasından pek çok alıntı yaptığı anlaşılmıştır. İvan Vijigin'de, kaz çobanı Vijigin'in delikanlılık ve yetişkinlik dönemleri ve pek çok macerası anlatılmaktadır. Orest Somov yazarı yüksek sosyete'yi iyi bilmemekle ve yanlış yansıtmakla suçlamış, soylu olmayan Bulgarin ise bu eleştiriyi başkentin kendisini kıskanmasına bağlamıştır.

St. Petersburg çevreleri Bulgarin'in "İvan Vijigin"ine kendi tarihi romanları "*Monastirka*" (Manastır kızı) ile yanıt verdiler. Aleksey Perovski (1787-1836)'nin yazdığı roman, 17 Mayıs 1830 tarihli *Literaturnaya Gazeta*'da "Muhtemelen Rusya'da yazılmış ilk gerçek roman" diye ilan edilerek Bulgarin'e kinayede bulunuluyordu. St. Petersburg Smolni manastırındaki okuldaki mezun olan Ukraynalı Anyuta'nın evine dönüşünün anlatıldığı romanda, ikincil kahramanlar, lafını kimseden esirgemeyen hala, kızın hamisi rolündeki sahte sofı, düzenbaz Klim Diundik ve onun şirret karısı Gogol'ün *Ölü Canlar*'ındaki kahramanlarının müjdecisi gibidirler. Diundik, "*poşlist*" bakımından Ölü Canlar'n kahramanı Çiçikov'un dengidir. Tam karşılığı olmayan Rusça "*poşlist*" sözcüğü bağlama göre bayağılık, zevksizlik, kabalık, sahtelik, hile, edepsizlik, açık saçıklık vb. anlamlara gelir. Örneğin, Gogol, *Ölü Canlar* ve *Müfettiş*'de günün Rusya'sındaki "toplumsal poşlist"ın maskesini düşürmüştür.

1830'larda Moskova üniversitesi pek çok karşıt fikre ve guruba ev sahipliği yapıyordu. Schelling ve Fichte felsefesinden etkilenen bir gurup öğrenci 1830'ların başında romantik idealist Nikolay Stankeviç (1813-40) etrafında toplanmıştı. Bunlar arasında geleceğin ünlü anarşisti Bakunin, tarihçisi Timofey Granovski, eleştirmeni Belinski ve *Slavyanofil* ideoloğu Konstantin Aksakov vardı. Turgenyev *Rudin* (1856) adlı romanında bu çevreyi anlatır. 1837'de Almanya'ya felsefe okumaya giden Stankeviç dönünce sol Hegel'ci görüşleri yaydı, başta Belinski olmak üzere pek çok genç edebiyatçıyı etkiledi. 1840'larda Rusyada yayılan diğer bir ideoloji Fransız pozitivizmi ve ütöpik sosyalizmdi. Aralarında Mihail ve Fyodr Dostoyevski kardeşlerin de bulunduğu bir çok yazar ve şair D. M. Butaşeviç-Petraşevski (1821-66) çevresinde bir topluluk oluşturmuştu. Fourier ve diğer ütöpik sosyalistlerin görüşlerini yaymaya çalışıyorlardı. Bu topluluk 1849 yılında çar polisi tarafından dağıtıldı.

²⁶ Pikaresk (Fr., picaresque) roman: Dilencilerin, sabıkalıların, dolandırıcıların, toplumdışına itilmişlerin serüvenlerini dile getiren roman.

19. yüzyıl Rus düzyazısının ilk büyük ismi Nikolay Gogol (1809-52), “*Dikanka yakınlarında bir çiftlikte akşamlar*, 1832” adı öykü kitabıyla edebiyat dünyasına giriş yaptı. Ukrayna folklorundan ve kukla tiyatrosundan esinlenerek 1831-32 yıllarında yazdığı bu 8 öykü büyük bir yankı uyandırdı. 1831 de Jukovski Gogol’ü Puşkin ile tanıştırdı. 1836 da Müfettiş (*Revizor*) çarın özel izni ile sahnelendi. Lehte ve aleyhte çok büyük yankılar doğurdu. 1842 de yayınladığı *Ölü Canlar*’ın birinci cildi ile Gogol’ün kısa edebiyat hayatı fiilen sona ermiş oldu. Yurt dışında geçen daha sonraki yıllarında kendini dine adadı, katı Slavyanofil ideolojinin etkisi altında çevresine vaaz ve öğütler verdi. Yazmaya çalıştığı *Ölü Canlar*ın ikinci cildinin el yazmalarını 1852 de ölümünden kısa bir süre önce yaktı. Ciltten geriye 6 bölümlük bir kısım kaldı. 1847 de yayımladığı “*Dostlarla yazışmalarımdan seçmeler*” adlı kitabında eserlerinin batıcılar tarafından yanlış anlaşıldığını, kendisinin mevcut düzeni eleştirmediğini savundu. Belinski ünlü “*Gogol’e mektup*”unda büyük yazarı çok sert bir şekilde eleştirdi. Dostoyevski’nin ifadesiyle, Rus edebiyatının Lomonosov ve Puşkin’le birlikte üç dahisinden birisi olan Gogol, 12-13 yıllık kısacık edebiyat hayatına Müfettiş ve *Ölü Canlar* dışında, *Taras Bulba*, *Mirgorod Öyküleri*, *Burun*, *Bir Delinin Hatıra Defteri*, *Kaput (Palto)* gibi dünya edebiyatının unutulmaz öykülerini sığdırdı. Ukrayna dışındaki Rus coğrafyasını ve hayatını çok az tanıyan Gogol’ün hicvi, gerçek değil zihinde yaratılmış – düşsel - kahramanlara dayanıyordu, ancak çizdiği karikatür tipler öylesine gerçekti ki çağdaşları onun gerçek hayatı yazdığını sandılar (Minsky, 1958, s. 156). Yaratıcı hayal gücü bakımından hiçbir yazar onunla kıyaslanamaz. Gogol Rus nesrinin tamamen orijinal, batının ürünü olmayan ilk yazarıdır. Belinski, “Gogol’ün ortaya çıkışıyla, edebiyatımız yüzünü tamamen rus yaşamına, rus gerçekliğine çevirdi” demektedir (Belinski, 1941, s. 330). Diyaloglarda yerel deyişlerin, sokak ağzının, atasözlerinin, tekerlemelerin, vs. bol bol kullanıldığı Gogol dili Gogol’ü çevrilmesi en zor Rus yazarı yapmaktadır. Nabokov, “Nikoloy Gogol” adlı kitabında B. G. Guerney çevirisi (1942) öncesindeki tüm Gogol çevirilerinin (İngilizceye) yanlış olduklarını ve derhal yok edilmeleri gerektiğini söyler (Nabokov, 1961, s.61).

Puşkin hem şiiri hem nesri ile geleceğin Rus romanını derinden etkilemiştir. Onun realizm anlayışı, karakter çizimi ve hikaye kurgusu stili sonraki yazarlar için esin kaynağı olmuştur. Puşkin’in, 1830 sonbaharında kolera salgını dolayısıyla babadan kalma Boldino malikânesinde karantinada kaldığı sürede yazdığı 5 kısa öyküden oluşan “*Belkin Öyküleri*” (*Povesti Belkina*) realist Rus nesrinin başlangıcı sayılır. Örneğin, “küçük insan”ın çaresizliğini

şiiresel bir dille işleyen “İstasyon bekçisi” (*Stantsionniy smotritel*) başlıklı dokunaklı öykü on yıl sonra Gogol’un Palto’suna, Dostoyevski’nin Zavallı İnsanlar’ına esin kaynağı olacaktır. Yayınlandığında önemi pek anlaşılmamış, ancak sonraki yıllarda büyük ilgi çekmiş olan “Belkin öyküleri” aslında 19. yüzyıl başında yazılan hikaye ve romanların birer parodisi idiler. Örneğin, “İstasyon bekçisi” Karamzin’in *Zavallı Liza*’sının bir parodisidir. Eleştirmen A. Grigoryev, Belkin Öykülerinin çağ açan önemde olduklarını, “uysal” Rusun “kendi öz toprağına dönüşü”nü ve “yeni Rus insanı”nın prototipini temsil ettiklerini söylemektedir. (bkz. Terras, 1991, s. 241). Başka bir verimli Boldino sonbaharının ürünü olan *Maça Kızı* (1834), sosyete öykülerinin ve doğa-üstü güçleri konu alan edebiyat örneklerinin bir parodisidir. Hermann, tıpkı *Suç ve Ceza*’nın Raskolnikov’u gibi, kısa yoldan kendi yeteneklerinin ötesinde bir yere gelmeye, bir gecede zengin olmaya çalışmakta ve ihtirasının kurbanı olmaktadır. Dönemin en iyi tarihsel romanı olarak kabul edilen *Yüzbaşının Kızı* da geleceğin büyük yazarlarını etkileyecektir. Puşkin, bu eserinde Pugaçöv’un gizemli çekici karizmatik portresini sansüre yakalanmadan verebilmek için saf bir hikaye-anlatıcısı kullanır. Romanın kahramanı yüzbaşı Mironov, Tolstoy’un *Savaş ve Barış*’ında Borodino muharebesinin isimsiz kahramanı Yüzbaşı Tuşin olarak yeniden karşımıza çıkacaktır.

Lermontov’un birbiriyle ilişkili beş öyküden oluşan sosyo-psikolojik ve felsefik romanı “Zamanımızın Kahramanı” (*Geroy naşevo vremeni*, 1840) Rus romanının altın çağını (1855-81) derinden etkilemiştir. İlk kez Lermontov’da işlenen, bireyin iç dünyası, kişilik sorunları ve psikolojisi gibi konular ileride, özellikle Dostoyevski ve Tolstoy’da öne çıkacaktır. Lermontov’un “lüzumsuz adam” ı (*lişniy çelovek*), romanın kahramanı Peçorin hem edebiyatta hem de gerçek hayatta taklit edildi, esin kaynağı oldu. Öyküde atmosfer yaratma tekniğı bakımından *Zamanımızın Kahramanı*’ndan çok şey alan Çehov, romanın üçüncü öyküsü “*Taman*” (Türkçe ‘duman’ dan geçmedir, sis anlamında kullanılır) için “Rus nesrinin doruğı” demektedir (zikreden, Mirsk, 1958, s.163).

Natüralist Okul

“*Natüralist okul*” terimi ilk kez 1846 da Bulgarin tarafından, bu akımın aşırı ayrıntı merakı ile alay etmek için kullanılmıştır. Ancak, Belinski bu terimi 1840’larda Gogol ve Gogol etkisinde yazan diğer yazarları ifade etmek için kullandı. Küçük adamın hikayesi “*Palto*”dan doğan natüralist okul romantik akımın bir çok özelliğini de içeren bir ön-realizm akımıdır. Bu çizgideki yazarlar kent ve edebiyat sosyolojisi ile ilgilendiler, o zamana kadar ihmal edilmiş

kentli küçük insanı (küçük memur, hademe, faytoncu, varoşlarda yaşayan dilenciler, serseriler vs) yazdılar. Gogol'ün *Palto* (1842)'sunu izleyen iki üç yıl içerisinde edebiyat dergilerinde 150 den fazla "küçük insan" öyküsü yayımlandı. Yakov Butkov'un "St. Petersburg tepeleri" adlı öykü dizisi, Vladimir Dahl'ın "Kapıcı" (*Dvornik*) adlı öyküsü, Nikolay Nekrasov'un "St. Petersburg fizyolojisi" adlı almanağı, Dmitri Grigoroviç'in "Köy" ve "Anton Goremila" adlı köy öyküleri, Kont V. Sollogup'un "Araba Seyahati, 1845" ve "Süs Köpeği, 1845", Dostoyevski'nin *Zavallı İnsanlar*'ı (1846), Turgenyev'in aylak, parazit üst sınıflardan insanları anlattığı "Lüzumsuz Adamın Günlüğü, 1850" natüralist okul çizgisinde 1840'larda yazılmış başlıca eserlerdir.

Edebiyat Eleştirmenleri

Büyük edebiyat eleştirmeni, dergici, yetenek avcısı Vissariyon Grigoryeviç Belinski (1811-1848) – arkadaşları onu Öfkeli Vissariyon olarak çağırıyorlardı- yönlendirici toplumsal eleştiri yazıları ve başta *Oteçestvennie Zapiski* ve *Sovremennik* olmak üzere Nekrasov ile birlikte yönettiği edebiyat dergileriyle Rus edebiyatına hem yaşarken hem de ölümünden sonra çok uzun bir süre şekil verdi, yön gösterdi. Çembar (Penza bölgesi) kasabasında (bugünkü Belinski) doktor bir babanın oğlu (ve zangoç bir dedenin torunu) olarak büyüyen Belinski ile birlikte kültürde liderlik soylu seçkinlerden *raznoçintsı'*ye²⁷ geçmiştir. Politik nedenlerle Moskova üniversitesinden uzaklaştırıldığı (1832) için formel eğitimi sınırlı kalmış, kendi kendini yetiştirmiştir. Gençliğinde Fichte ve Hegel'den etkilenen Belinski, daha sonra sol-Hegelci ve Feuerbach'çı görüşleri benimsemiştir. Toplumsal ilerlemeye içten inanıyor ve Rus toplumunun tüm sorunlarının yalnızca eğitimle çözülebileceğini savunuyordu. Modern Rus edebiyatının kurucuları Kantemir ve Lomonosov gibi, o da, düzenin kötülüklerinin ortaya çıkarılması, halkın aydınlanması ve bilinçlenmesinde edebiyatın çok büyük bir rol oynayacağını düşünüyordu. "Edebiyatımız ne durumda olursa olsun, her halükarda onun bizim için önemi, onun bize gözüktüğünden çok daha büyüktür. Tüm entellektüel dünyamız ve hayatımızın tüm güzelliği edebiyatta, yalnızca ondadır. Yalnızca edebiyatın dünyasında bizler İvan ya da Pyotr olmaktan çıkar, yalnızca insan oluruz, insanlara hitap eder, insanca

²⁷ Devletin 14 basamaklı rütbe (barem) tablosunun farklı basamaklarından gelen kimseler anlamına gelen *raznoçintsı* sözcüğü doğuştan soylu olmayan aydınları ifade etmek üzere kullanılmıştır. *Raznoçintsı* aydınarı, aristokrat kökenli devrimcilerden farklı olarak halkın aydınlanmasına, eğitim düzeyinin yükseltilmesine büyük önem verdiler.

muamele görürüz. (Belinski, 1941, s. 323). Belinski edebiyatın toplumsal işlevine bu denli inandığı için, genç Dostoyevski'nin *Zavallı İnsanları* (1846)'nı Rusyanın ilk toplumsal romanı olarak alkışlamış, ancak hemen peşinden yayınlanan "İkizi" (*Dvoynik*) romanını fantastik bularak beğenmemişti. Belinski bir edebiyat eserinin realiteyi hiçbir çarpıtmaya, bozmaya meydan vermeyecek şekilde yansıtmayı gerektiğini, estetik (biçim) ile eserin sosyal işlevi (öz) arasında bir ikilemin (çelişkinin) oluşmayacağını, birinin diğerini bozmayacağını savunuyordu. Bu görüş, Turgenyev²⁸, Gonçarov ve Dostoyevski gibi rus yazarları arasında uzun yıllar kabul gördü.

1846 dan itibaren Krayevski'nin *Literaturnaya Gazeta*'sinin baş eleştirmenliğini Belinski'den devralan Valeriy N. Maykov (1823-47) sosyalist görüşlü çok önemli bir eleştirmendi. Maykov'un, Dostoyevski'nin erken dönem eserleri ile ilgili eleştiri yazıları hala konunun en iyi kaynakları arasında gösterilir. Şair Tyutçev'in okuyucuya tanıtılması da onun tarafından yapılmıştır. Belinski ilerlemeye inanıyordu, edebiyatı ilerlemenin doğal taşıyıcısı ve öncüsü olarak görüyordu. Maykov ise, ilerlemenin olabilmesi için ulusal özelliklerin, özgünlüklerin törpülenerek yumuşatılması, evrensel edebiyata yönelinmesi gerektiğini söylüyordu. Ayrıca, ona göre edebiyat ilerlemenin öncüsü değil artçısıydı.

Maykov ve Belinski'nin ölümleriyle edebiyat eleştirmenliği Aleksandr Drujinin (1824-64), Vasili Botkin (1810-69) ve Pavel Annenkov (1812-87) gibi liberal eğilimli, estetikçi batıcılara geçti²⁹. Belinski'nin yakın arkadaşları olan bu grup Nekrasov'un yönettiği *Sovremennik* dergisinde yazıyorlardı. Pür sanat anlayışını doğrudan savunmayan bu eleştirmenler sanatın bağımsızlığına Belinski'ye kıyasla daha fazla ağırlık veriyorlardı. Botkin, natüralist okul yazarlarının Rus edebiyatını vulgarlaştırma eğilimlerini ve Çernişevski'nin "faydacı estetik" anlayışını eleştiriyordu. Annenkov, edebiyatın toplumsal ve ahlaki

²⁸ Turgenyev anılarında Belinski için şöyle der: "Belinski dış görünüşe, havaya hiç aldanmadı; hiçbir etkiye, eğilime boyun eğmedi. Güzel ile değersiz, gerçek ile sahteyi hemen ayırabiliyor ve hükmünü bir bütünlük içinde, eğip bükmeden, büyük bir gözüpeklikle, coşkuyla ve ikna edici bir güvenle veriyordu (Turgenyev, 1984, s. 324).

²⁹ Batı yanlısı aydınlar arasında da önemli görüş farklılıkları vardı. Kavelin, Botkin, Annenkov gibi bazı batıcılar daha çok büyük burjuvaziye yaslanıyor, halk yığınlarından uzak duruyorlardı. Belinski ve Gertsen batıcıların devrimci demokrat kanadının liderleriydi.

sorumluluğunun olduğunu kabul ediyor, ancak hayatın gerçeği ile edebiyatın gerçeğinin farklı şeyler olduklarını söylüyordu³⁰.

Çernişevski gibi yoksul bir rahip oğlu olan radikal eleştirmen Nikolay A. Dobrolyubov (1836-61) St. Petersburg pedagoji enstitüsünü bitirerek 1857 de *Sovremennik* dergisine katıldı ve 1861 de tüberküloz hastalığından ölünceye kadar bu derginin baş eleştirmeni olarak görev yaptı. Nekrasov okulu şairlerinden biriydi. Edebiyatın ana görevini toplumsal ilerlemenin katalizatörü olmak ve sosyal bilinçlenmeye yardım etmek olarak görüyordu. Temel ilgisi halktı (*narod*), ancak onun halkı Slavyanofil'lerin ya da Poçvennik'lerin halkından farklıydı; halk ile eğitimsiz, yoksul basit halk kitlelerini anlıyordu. Puşkin'i tutucu, sanat için sanat yapan (estetikçi) hoppa bir aristokrat olarak görüyor, bunu, onun yeterince iyi eğitim almamasına ve Fransız göçmen hocalar tarafından yetiştirilmesine bağlıyordu. Ünlü "*Oblomovizm nedir?*, 1859" başlıklı yazısında Oblomov'un öyküsünün kokuşmuş, parazit Rus aristokrasisinin öyküsü olduğunu vurgular. Ona göre, mevcut toplumsal düzen, özgürlükleri kısıtlayarak soylu sınıfını aktif bir çalışma hayatından mahrum bırakmış ve onu bugünkü atıl ve miskin haline getirmiştir.

1860'ların en yetenekli radikal eleştirmeni Dmitri Pisarev (1840-68)'dir. 1861 de "*Russkoe Slovo*" (Rus sözcüğü) dergisinin baş eleştirmeni oldu. Turgenyev'in *Babalar ve Çocukları* üzerine yazdığı makalede (1862) romanın kahramanı Bazarov'un materyalizmini, pozitivizmini ve bilimciliğini tüm kalbiyle desteklediğini ve onun tüm geleneksel değerleri reddeden nihilizmini doğru bulduğunu yazdı. Sanata pür faydacı açıdan baktı, Bazarov'un "doğa bir tapınak değil, atölyedir" sözünü kendisine ilke edindi. "Puşkin ve Belinski, 1865" başlıklı makalesinde Belinski'nin Puşkin yorumunun zorlama olduğunu, onda olmayan şeyleri (sosyal içerik) varmış gibi gösterdiğini, kendi ideallerini Puşkin'e söylediğini öne sürdü.

³⁰ Anenkov'un 1880 yılında yayınlanan anı kitabı "Muhteşem On Yıl: 1838-48" söz konusu dönemin edebiyat dünyasını en iyi yansıtan eserlerden birisidir. Yine, Annenkov'un "Savaş ve Barış" üzerine yazdığı deneme (1868) Tolstoy'un büyük eseri üzerine yazılmış en önemli yazılardan birisi olarak kabul edilir. Yakın arkadaş olan Annenkov ve Turgenyev şair ve dergici Nekrasov ile birlikte bu dönemde St. Petersburg edebiyatını denetleyen bir üçlü-otorite oluşturmuşlardı.

Belinski'nin aksine, Pisarev de, Çernişevski gibi, edebiyatın rus toplumunun ilerlemesinde çok küçük bir rol oynadığına inanmaktadır. Estetiğe değer vermemesinin bir nedeni de budur. Hükümet karşıtı bir yazısından dolayı 1862 de tutuklandı ve dört yıl hapis yattı. Hapiste tarih, ekonomi, eğitim ve toplumsal sorunlar üzerine önemli makaleler yazdı. 1868 de Riga yakınlarında denizde yüzerken boğuldu. İntihar ettiğine inanılmaktadır.

Belinski'den sonra 19. yüzyıl Rus düşünce ve edebiyat hayatını en çok etkilemiş ikinci yazar çok yönlü bir kariyere sahip olan Nikolay G. Çernişevski (1828-89)'dir³¹. St. Petersburg üniversitesinde yazdığı *“Sanatın gerçeklikle estetik ilişkisi, 1855”* başlıklı master tezinde ve *“Rus edebiyatında Gogol dönemi, 1856”* adlı denemesinde geliştirdiği, Belinski'yi başlangıç noktası olarak alan, *“eleştirel realizm”* ve sanata toplumsal işlev yükleyen *materyalist estetik* anlayışı 1860'larda edebiyatın yönünü belirledi. İlerlemeye, daha rasyonel bir toplum organize edilerek tüm kötülüklerin ortadan kaldırılabileceğine inanan Çernişevski'nin estetik anlayışına göre, doğanın takliti olan 'gerçek sanat' her zaman ilerici fikirlerle ilişkilidir, dolayısıyla bir sanat eseri eğer güzelse, o eser 'ideal (olması gerektiği gibi) hayatı' tasvir ediyor demektir. Yani, *“güzel aynı zamanda hayattır!” (prekrasnoe yest jizn!)*.

Popülist akım içinden 1870'lerde ve 1880'lerde etkili olan bir çok edebiyat eleştirmeni çıktı. Bunların başlıcaları Pyotr Lavrov (1823-1900), Aleksandr Skabiçevski (1838-1910) ve Nikolay Mihailovski (1842-1904) idi. Liberal popülistlerin lideri olan Mihailovski ünlü *“İlerleme nedir?”* başlıklı yazısında bireyin kişisel gelişimini öne çıkarır ve bireylere bu şansı verebilen toplumların ancak ilerleyen toplum sayılabileceğini söyler. Rus köy komününün ilkel gelişmişlik aşamasında en yüksek sosyal organizasyonu temsil ettiğini iddia eder. Puşkin'i soyluların şairi sayan Mihailovski, Tolstoy'un sağ elinin zekayı, yapıcı düşünceyi ve pluralizmi, sol elinin ise nihilizmi, karamsar genellemeciliği, basit hayatı yüceleştirme yanlısını temsil ettiğini yazar (*Kont LevTolstoy'un sağ ve sol eli*, 1875). Ona göre, Rus toprağının tüm büyük yazarları sonunda hep sol eli olmuşlardır. Mihailovski diğer büyük yazarlar konusunda da rezervlere sahiptir. *“Zalim yetenek” (jestokiy talant, 1882)* başlıklı makalesinde, Dostoyevski'nin, hayranlarının dedikleri gibi ezilenlerin merhametli savunucusu olmadığını,

³¹ 1862 de tutuklanan Çernişevski, Peterburgda Petropavlovski kalesinde hapisteyken çok büyük bir yankı uyandıracak olan *“Ne Yapmalı?” (Şto delat?)* adlı ütopyik sosyalist romanını yazdı. Sibiryadan ancak 1883 de dönebildi.

tersine Rus edebiyatında onun kadar “koyunun değil, koyunu parçalayan kurdun duygularını derinlemesine, neredeyse aşkla analiz eden” başka bir yazarın bulunmadığını söyler (Mihailovskiy, 1989, s.158).

Dostoyevski kardeşlerin de dahil oldukları “*poçvenniki*” diye tanınan dindar sağ kesimin önde gelen edebiyat eleştirmeni Apollon Grigoryev (1822-64) “*organik eleştiri kuramı*” ile tanınır. Ona göre, sanat ve edebiyat milli toprak (*poçva*) üzerinde organik bir şekilde büyüyüp gelişmelidir. Milli kültürün organik birliği ve sürekliliği esastır. Puşkin’in ve daha sonraki dönemde oyun yazarı Ostrovski’nin bu organik edebiyatın örnekleri olduklarını, Lermontov’un *Zamanımızın Kahramanı*’nın ise gerçek organik bir Rus fenomeni olmadığını söyler. Belinski’de önemli bir toplumsal işlev üstlenen sanat Grigoryev’de Ortodoks Hristiyanlık’la iç içe geçmiştir. Gogol’ü önemli bir muhafazakar siyasal düşünür ve din alimi olarak gören Grigoryev, onun her şeyden önce Hristiyanlık aydınlanmasının bir taşıyıcısı olarak görülmesi gerektiğini savunur (Terras, 1991, s.307-8). Grigoryev, Puşkin’in nesir eserlerinin en az şiiri kadar önemli olduğunu ilk yazan eleştirmenlerden birisidir.

Değerlendirme

Bu yazıda, çoğu büyük Batı üniversitelerinin Slav dilleri bölümleri tarafından yayımlanmış Rus edebiyat tarihi araştırmalarından ve Rusça birincil kaynaklardan yararlanarak Rus edebiyatının 19. Yüzyıldaki mucizevi yükselişinin nasıl bir ortamda gerçekleştiğine ışık tutmaya çalıştım. Lomonosov’un 1739 tarihli “*Khotin’in fethi*” kasidesi ile başlayan modern Rus edebiyatının çok genç bir edebiyat olduğunu, bu edebiyatın ilk özgün, uluslararası ölçekte ürünleri olan Puşkin ve Gogol’ün sadece yüz yıllık bir yazın mirası üzerine oturduklarını bir kez daha vurgulayalım. Puşkin-öncesi dönemde de özgün yazarlar çıkmıştı: Oyun yazarlığında Fonvizin, masalda (fabl) Krılov, şiirde ise Derjavin. Ancak, bu yazarlar yerel ölçekte kalmış, ünleri Avrupa’ya ulaşamamıştı.

Büyük ölçüde Puşkin’in edebiyat hayatı ile örtüşen Rus şiiri altın çağı Lermontov’un 1841 de ölümüyle sona yaklaştı. Ancak, Rus şiiri yine de iyi şairler yetiştirmeyi sürdürdü. Feyodr Tyutçev (1803-73), Afanasiy Fet (1820-92), Nikolay Nekrasov (1821-78) ve “Nekrasov okulu şairleri” diye anılan N. Dobrolyubov, M. Mihaylov, V. Kuroçkin, D. Minayev, L. Trefolyöv gibi şairler 1850’lerde ve 1860’larda köklü rus şiir geleneğini devam ettirdiler.

1830'ların ilk yıllarında Puşkin'in *Belkin Öyküleri* ve *Yüzbaşının Kızı* ve Gogol'un *Dikanka akşamları* öyküleri ile çıkışa geçen Rus nesri 1830'ların ikinci yarısında ve 1840'ların başında Gogol (1836 *Müfettiş*, 1842 *Ölü Canlar*, 1842 *Palto*) ve Lermontov (1840 *Zamanımızın Kahramanı*) etkisinde hızla gelişti. 1840'lar, aralarında Dostoyevski, Gertsen, Turgenyev, Nekrasov, Gonçarov ve Grigoroviç gibi Gogol hayranı ve Gogol'un izinden yürümeye çalışan genç yazar ve yazar adaylarının oluşturduğu Natüralist Okulun ve eleştirmen Belinski'nin damgasını taşır. Romantizmden realizme, şiirden düzyazıya geçiş yılları olan 1840'lar, aynı zamanda büyük ideallerin, yüce fikirlerin heyecanla tartışıldığı bir on yıl oldu. Eleştirmen Pavel Annenkov anılarında 1838-48 dönemini "muhteşem on yıl" (*zameçatelnoe desyatiletie*) olarak tanımlar. Bu yıllarda, başta ütöpik sosyalizm, sol Hegelci, Feuerbach'çı fikirler³² olmak üzere üniversiteli gençler arasında sabahlara kadar süren yoğun felsefe tartışmaları yapılyordu³³. *Slavyanofil* yazarlarla aydınlanmacı batıcılar arasında cereyan eden Rus milli kimliği ve "*narodnist*" tartışmaları, doğu-batı ilişkileri, Rusyanın geleceği ve dünyadaki yeri, Rus köylüsünün niteliği ve Gertsen'in köylü sosyalizmi tezi dönemin diğer canlı tartışma konuları arasındaydı. 1840'lar, bu dönemde yazılan eserlerden çok, ortaya atılan yüksek fikirler, idealler ve tartışılan konular bakımından önemlidir (Peace, 1992, s.247). Yakın gelecekte, 15-20 yıl sonra tarih sahnesine çıkacak olan büyük Rus romanının fikri altyapısı 1840'lardaki bu canlı entellektüel ortamda tamamlanmıştır..

1846 da Dostoyevski'nin natüralist-realist romanı "*Zavallı İnsanlar*" (*Bednie ludi*) yayınlandı. Roman daha yayınlanmadan, elyazmalarını okuyarak "İkinci bir Gogol doğuyor!" diye okuyucuya müjde veren Belinski, 25 yaşındaki genç Dostoyevski'yi daha eseri çıkmadan üne kavuşan dünyanın ilk romancısı yaptı. Belinski, eseri Rusyanın ilk toplumsal romanı olarak selamladı. Dostoyevski, *Zavallı İnsanlar*'ın peşinden, çağının çok ilerisinde bir temayı,

³² Annenkov, bu yıllarda Rus batıcılarını en çok etkileyen eserin Feuerbach'ın **Hristiyanlığın Özü** (1841) adlı eseri olduğunu, herkesin elinde bu kitapla dolaştığını, eserin Rusya'da diğer ülkelerdekilerle kıyaslanamayacak kadar büyük bir etki yarattığını ifade etmektedir (Zikreden,Offord, 1985, s.13).

³³ Turgenyev anılarında Belinski'nin evinde onunla saatlerce nasıl tartıştıklarını, Belinski'nin karısının onlara tartışmaya ara vermeleri için nasıl yalvardığını (Belinski verem hastasıydı) anlatır. Bir keresinde Belinski ona şöyle bağırır: "Biz henüz daha tanrının varlığı sorusunu çözemedik, siz yemek yemek istiyorsunuz!" (Turgenyev, 1984, s.321).

kişilik parçalanmasını konu alan “İkizi” (*Dvoynik*, 1846) romanını ve “Ev sahibi” (*Khozayka*)’ni yayınladı. Dostoyevski, sürgün-öncesinde yazdığı bu eserlerde konuları Gogol’dan etkilenecek seçmiş ve onun çizgisini geliştirmeyi amaçlamıştır.

1840’ların son yılları Rus edebiyatı için çok kötü geçti. 1847’de Gertsen Avrupa’ya göç etmek zorunda kaldı. Belinski 1848’de henüz 37 yaşındayken tüberküloz hastalığından öldü. Dostoyevski 1849’da tutuklanarak (Belinski’nin ‘*Gogol’e mektup*’unu bir toplantıda okuduğu için) Sibirya’ya çalışma kampına gönderildi. 1848’de Avrupa devrimlerinden korkan çar I. Nikolay içeride korkunç bir sansür dönemi başlattı. Rusyanın 1853-56 Kırım savaşını kaybetmesi sansürü daha da güçlendirdi. Bu karanlık dönem çarın ölümüne (1855) kadar sürdü.

Realist Rus romanının altın çağı reformcu çar II. Aleksandr’ın hükümlerlik dönemi (1855-81) ile örtüşür. II. Aleksandr’ın serfliğin kaldırılması (1861) da dahil, yerel idareler, yargı, maliye, eğitim, ordu vb. pek çok alanı kapsayan köklü reformları (1856-66) Rus toplumunda radikal bir dönüşüme yol açtı, kapitalizmin ve ona bağlı olarak orta sınıfların gelişimini hızlandırdı. Hükümet politikasının yine eskisi gibi, 1830’larda ilan edildiği üzere “Ortodoksluk, monarşi ve millilik (narodnist)” üçlü sacayağına dayanmaya devam ettiği söylene de, reformlar esas olarak Rusya’yı Avrupa devletlerine yaklaştırmayı amaçlıyordu. Bu dönüşüme paralel olarak edebiyatta ve dergilerde de büyük bir patlama yaşandı. Eğitimin orta sınıflara yayılması yazarların sınıfsal kökenlerinde çeşitlenme yarattı. Turgenyev, Tolstoy, Drujinin gibi aristokrat kökenlilerin yanında, Çernişevski, Dobrolyubov, Pomyalovski gibi yoksul rahip çocukları, Gonçarov ve Botkin gibi tüccar kökenliler, *raznoçinsti* denilen, küçük devlet hizmetlerinde bulunmuş ya da kilise mensubu, kendi kendini yetiştirmiş, soylu-olmayan aydınlar edebiyat dünyasında ağırlıklarını duyurdular. Yazarların ideolojik yelpazesi de genişledi. Turgenyev gibi Batı toplumlarını model alan liberal görüşlüler, Gertsen gibi köylü sosyalizmine inananlar, Nekrasov, Dobrolyubov ve Çernişevski gibi radikal devrimciler, Pisarev ve Sleptsov gibi nihilistler, İvan Aksakov ve Yuri Samarin gibi ikinci nesil Slavyanofiller, Apollon Grigoryev ve Dostoyevski gibi Slavyanofillerin daha demokratik ve mistik-olmayan kolu “*poçvennik*” ler, Leskov ve Tolstoy gibi “ilerleme” fikrine şüpheyile yaklaşan yazarlar ve “*khojdenie v narod*” (halka gitme) ve “*narodniçestvo*” (halkçılık) gibi radikal popülist akımlar döneme damgalarını vurdular.

1855-1880 dönemini kapsayan bu çeyrek asır, büyük fikirlerin ve ahlaki ikilemlerin tartışıldığı dünya edebiyatının ölümsüz romanlarının “*kalın dergi*”lerde peş peşe yayımlandığı mucizevi bir dönem oldu. 1800 yılı civarında doğan iki düzine kadar şair 19. yüzyılın ilk yarısında Rus şiirine altın çağını yaşatmıştı, şimdi ise 1920 yılı dolaylarında doğan başka bir nesil Rus romanını dünya edebiyatının birinci ligine taşıyordu. Çok uzak değil, yarım asır önce Rus dilinin henüz edebiyat dili olmaktan uzak olduğunu yazan ve “Rusyada yazarlık yeteneği neden böyle kıt?” (1802) diye soran Karamzin’i hatırlarsak Rus edebiyatındaki bu gelişmenin mucizevi niteliğini daha iyi anlarız. Belinski, Lermontov’un *Zamanımızın Kahramanı* üzerine yazdığı makalesinde Rus edebiyatının ayırt edici bir özelliği olarak, okuyucuların sürekli “kitap çok ama okuyacak bir şey yok!” özdeyişini seslendirdiklerini, diğer yandan ise, bu boşlukta, güçlü, hatta çok büyük sanat yeteneklerinin beklenmedik bir şekilde göz kamaştırıcı bir ışıkla aniden parladıklarını yazmaktadır (Belinski, 1971, s. 21-22). İşte, bu çeyrek asır, 1855-80, göz kamaştırıcı parlamaların ard arda geldiği, kümeleştiği tarihi bir dönem oldu.

Rus edebiyatında 19. yüzyılda gerçekleşen bu büyük sıçrama, şüphesiz ki, tamamen raslantıya atfedilip bir mucize olarak görülemez. Kuşkusuz raslantı ve mucizenin hayatta olduğu gibi sanatta da daima önemli bir yeri vardır. Mucizeye en yakın olay Gogol’ün ortaya çıkışıdır. Belinski şöyle der: “Yazarların en dahileri bile kuramın etkisinden kaçamıyorlar. Ne türden olursa olsun, hiçbir kuramın etkisinde kalmayan birkaç yazardan birisi Gogol’dür..... Bu yüzden, bir çoklarına Gogol Rus edebiyatına sanki dışarıdan girmiş –sokulmuş - gibi görünür.” (Belinski, 1941, s. 391). Çernişevski de Gogol’ün batı örneklerinden tamamen bağımsız ilk Rus yazarı ve Rus nesrinin babası olduğunu söyler. Gogol dışındaki diğer Rus şair ve yazarları, yetiştikleri ortamın, geçmişin kültürel birikiminin ve yapılan reformların doğal ürünleridirler. Örneğin, Puşkin şiiri kendinden önceki tüm şiir akımlarını içinde yoğurmuş, ufak dereleri birleştirerek büyük bir nehre dönüştürmüştür.

Peki, Rus edebiyatındaki bu büyük sıçramanın ardında hangi faktörler vardı? İlk etken Büyük Petro reformlarıdır. Yine Belinski’nin dediği gibi, Rusyada güzel ve makul olan ne varsa tümü, bu arada edebiyat da Büyük Petro reformlarının sonucudur. Edebiyatın üzerinde yükseleceği aydınlanmanın, eğitimin ve bilimin ilk tohumları bu reformlarla atıldı ve reformlar bir asır sonra ilk meyvelerini vermeye başladı. Yine, yukarıda değindiğimiz üzere, aydınlanmacı çariçe I. Yekaterina ve reformcu çar I. Aleksandr dönemlerinin ilk yarılarında uygulanan liberal politikalara ve II. Aleksandr dönemindeki kapsamlı reformlara paralel

olarak Rus edebiyatında ve dergiciliğinde büyük gelişmeler gözlemlendi. Despot çar I. Nikolay döneminde (1825-55), milli eğitim bakanı Sergey Uvarov'un geniş görüşlülüğü sayesinde eğitim ve bilim alanında önemli ilerlemeler kaydedildi. Yine, I. Nikolay döneminde devlet mülklerinden sorumlu bakan Kont P. D. Kiselöv'ün, 1861 yılında serfliğin kaldırılması ile sonuçlanacak olan köylülük düzeni ile ilgili gerçekleştirdiği kapsamlı reformlar (1837-58) okur yazarlık oranının yükselmesinde büyük etki yaptı (Brooks, 2003, s. 4).

Büyük bir milli gurur ve özgüven patlamasına yol açan Napolyon ordularına karşı kazanılan mutlak zafer 19. yüzyıl Rus kültürel yükselişinde rol oynayan diğer önemli bir faktördür. Diğer önemli bir - belki de en belirleyicisi - etken, bu yüzyılda edebiyat salonları, edebiyat toplulukları (çevreleri) ve özellikle "*kalın dergiler*" aracılığıyla yaratılan canlı entelektüel ortamdır. Dostoyevski'nin "Hepimiz Gogol'ün 'Palto'sundan çıktık" dediği söylenir. Aslında hepsinin "*kalın dergiler*"den çıktıklarını söylemek hiç de abartı olmazdı!

Diğer bir etken, 19. yüzyıl Rusya'sında iyi eğitim almış birinci sınıf beyinlerin önlerinde edebiyat ve sanat dışında başka bir uğraşı alanı bulamamaları durumudur. Mutlakiyet idaresi dolayısıyla, devlet adamı olmak, politika ile uğraşmak entellektüeller için cazibesini kaybetmişti. Serfliğin kaldırılmasındaki gecikme yüzünden Rusyada kapitalizm çok yavaş geliyor, bu ise, yeni modern iş alanlarının (bilim adamı, mühendis, vb. gereksinimi) açılmasını sınırlıyordu. Çernişevski'nin belirttiği gibi, 19. yüzyılın birinci yarısında, özellikle despot çar I. Nikolay döneminde iyi eğitim almış en iyi beyinler bu nedenle edebiyatla uğraşmayı seçtiler. Rus romanının üç devinin, Turgenyev, Dostoyevski ve Tolstoy'un, yazarlık kariyerlerine çar I. Nikolay döneminde başladıklarını, yine Rus şiirinin altın çağının bu, aynı karanlık dönemle çakıştığını hatırlatalım (bkz., Terras, 1991, s.170, Mirsky, 1958, s.304-305).

Bu eğilim, edebiyatın cazibe merkezi olma durumu II. Aleksandr'ın büyük reformlarından (1855-66) itibaren tersine döndü. Bilimde, yargıda, sanayide, maliyede, altyapıda (demir yolları, limanlar vs), yerel idarelerde vb. ortaya çıkan yeni istihdam olanakları parlak gençleri cezbetmeye başladı. Edebiyat artık ayrıcalıklı konumunu kaybetmişti. Bu nedenle Rus romanı 1880'lerin başından itibaren düşüşe geçti. Üstelik eski nesil sahneyi terk etmeye başlamıştı. Tolstoy 1879 yılından itibaren ruhsal bunalıma girdi, Dostoyevski 1881 de, Turgenyev 1883 de öldü. Realist Rus romanının altın çağı artık sona ermişti. 1840'larda ve 1850'lerde doğan yeni neslin arasından 1820'lerde doğan babalarının

yerlerini dolduracak yetenekler artık çıkmıyordu. Ama Belinski'nin söylediği gibi, Rus edebiyatında her an yeni bir yetenek göz kamaştırıcı bir ışıkla aniden parlayıyordu. Bu yetenek kısa anlatının eşsiz ustası Anton Pavloviç Çehov (1860-1904) olacaktı. 1880'lerin ortalarından itibaren bayrağı devralan Çehov, Rus ve dünya edebiyatseverlerine öykünün en güzel örneklerini, Altıncı Koğuş'u, Sıkıcı Bir Hikaye'yi, Mujikler'i, Hayatım'ı, Step'i ve daha nice yüzlercesini armağan edecekti. Bir kaç paragrafta okuyucuyu içine çeken büyüleyici bir lirik atmosfer yaratma yeteneği ile ünlü Çehov'un uçsuz bucaksız Rusya coğrafyasını andıran engin edebiyat dünyasında, her meslekten, her sınıftan insanıyla, stepi, kıyı, köyü ve kentiyle, kadını, erkeği, çocuğu, hatta atı, köpeği ile tüm bir Rusyanın resmi geçidini izleyecektik.

EK-1:

19. yüzyılın başlarında faaliyet gösteren başlıca edebiyat topluluk (çevre) ve cemiyetleri (Kaynak: Tosi, 2006, s. 102):

1800-1810:

- Drujeskoe literaturnoe obşestvo (Edebiyat dostluk cemiyeti)
- Volnoe obşestvo lyubiteley slovestnosti, nauk i khudojestva (Özgür edebiyat, sanat ve bilim sevenler cemiyeti –topluluğu -)
- Obşestvo istorii i drevnostey rossiyskikh (Rus tarih ve eski uygarlıklar cemiyeti – topluluğu)
- Senato İunker okulu edebiyat çevresi (krujok)
- P.I. Salikov edebiyat çevresi (krujok)
- N.M. Muravyev edebiyat çevresi (krujok)
- Birinci Pedagoji Enstitüsü Yardımseverlik Fonu edebiyat çevresi (krujok)
- A.P.Benitski edebiyat çevresi (krujok)

1810-1820:

- Obşestvo lyubiteley rossiyskoy slovestnosti (Rus edebiyatı sevenler cemiyeti – topluluğu)
- Obşestvo slovestnosti i premudrosti (Edebiyat ve eğitim cemiyeti – topluluğu-)
- Obşestvo lyubiteley oteçestvennoy slovesnosti (Anayurt edebiyatı sevenler cemiyeti)
- Moskovskoe obşestvo istorii i drevnostey rossiyskikh (Moskova tarih ve eski uygarlıklar cemiyeti)
- Beseda lyubiteley rossiyskovo slova (Rus söz sanatını sevenler sohbeti)
- Tsarskoe Selo öğrencileri edebiyat çevresi (krujok)
- E. Engelgardt çevresi

- Volnoe obşestvo lyubiteley rossiyskoy slovestnosti (Özgür rus edebiyatı sevenler cemiyeti –topluluğu -)
- Arzamas
- F. P. Şakhovskoy çevresi
- A. Şakhovskoy çevresi
- P. A. Katenin çevresi
- N. Turgenyev çevresi
- Zelenaya Lampa (Yeşil lampa)

EK-2: Realist Rus Romanının Altın Çağı (1855-1880) Yazarları ve Başlıca eserleri	
Aleksandr İ. Gertsen (Herzen, 1812-70)	Anavatan Notları dergisinde felsefe yazıları (Doğa İncelemeleri Mektupları, 1844-46), Suçlu Kim? (roman, 1845-6). Politik göçmenlik dönemi (1847-70): Öteki Kıyıda (1850), Rusyada Devrimci Fikirlerin Gelişimi Üzerine (1851), Kutup Yıldızı almanakları (1855), Çan dergisi (Ogarov ile birlikte, 1857-67), Geçmiş Olaylar ve Düşünceler (Biloye i dumı, anılar, 1852-68).
İvan S. Turgenyev (1818-83)	Bir Avcının Notları (1847-52), Lüzumsuz Adamın Günlüğü (1850), Rudin (1856), Asya (Öykü, 1858), Aristokrat Yuva (Dvoryanskoe gnezdo, 1859), İlk Aşk (Öykü, 1860), Arifesinde (1860), Babalar ve Çocukları (1862), Hayaletler (öykü, 1864), Sis (1867), Sürülmemiş Toprak (1877).
İvan A. Gonçarov (1812-1891)	Sıradan Bir Öykü (1847), Oblomov'un Rüyası (deneme, 1848-9), Oblomov (1859), Uçurum (1869)
Nikolay A. Nekrasov (1821-1878)	Şair, eleştirmen ve dergi yayıncısı (1847-66 Sovremennik'in, 1868-77 Anavatan Notları'nın editörü). St. Petersburg Fizyolojisi (almanak, 1845). Romanları: Dünyanın Üç Ülkesi (A. Panayev ile birlikte, 1848), Ölü Göl (A. Panayev ile birlikte, 1850). Şiirleri: Saşa (1855), Köylü Çocukları, Rus Kadınları (Dekabrist kocalarının peşinden Sibiryaya giden kadınları konu ediyor, 1872), Bir Saatlik Şövelyä, Don-Kırmızı Burun (Noel Baba'nın rus versiyonu, 1863-4), Rusyada Kim Mutlu Yaşıyor? (1863-77)
Sergey T. Aksakov (1791-1859)	Bir Aile Tarihi (Semeynaya khronika, 1856), Anılar (1856), Bagrov'un Torununun Çocukluk Yılları (1858).
Nikolay G. Çernişevski (1828-89)	Sovremennik'in baş editörü (1856-62). Eserleri: Sanatın Gerçeklikle Estetik İlişkisi (1855), Rus Edebiyatı Gogol Dönemi Üzerine Deneme (1856), Ne Yapmalı ? (Şto delat?, 1863), Giriş (Prolog, 1877).
Aleksey F. Pisemski (1821-81)	Boyar Kızı (1847), Miskin (1850), Bin Can (1858), Acı Yazgı (Oyun, 1859), Çalkantılı Denizler (1863), Kırklı Yılların İnsanları (1869), Girdap (,1871), Küçük Burjuva (1877).
Aleksandr N. Ostrovski (1823-86)	Realist rus tiyatrosunun kurucusu. Aralarında, Yabancı Değiller, Aramızda Hallederiz (1850), Zavallı Gelin (1852), Kazançlı bir Yer (1857), Fırtına (1859), Yoksulluk Ayıp Değil (1863) gibi oyunların bulunduğu 47 komedi ve trajedi yazmıştır.

Nikolay S. Leskov (1831-95)	Bir Köylü Kadının Yaşamı (1863), Çıkmaz Yol (1864), Mtsensk Bölgesinin Lady Macbeth'i (1865), Kanlı Bıçaklı (1871), Kilise Mensupları (1872), Mühürlü Melek (1873).
Mihail Saltıkov-Şchedrin (1826-89)	1862-64 döneminde Sovremennik, 1868-84 döneminde Anavatan Notları dergisinin yayınında görev aldı. Eserleri: Çelişki (1847), Karışık Mesele (1848), Taşra skeçleri (Gubernskie oçerki, 1856-7), Bir Kentin Öyküsü (1869-70), Taşkentli Beyefendiler (1872-3), Golovlyöv Ailesi (Gospada Golovlyövi, 1880).
Fyodr M. Dostoyevski (1821-81)	Zavallı İnsanlar (1846), İkiz (1846), Beyaz Geceler (1848), Netoçka Nezvanova (Bitmemiş roman, 1849), Amcanın Rüyası (1859), Ölü Evden Notlar (1860-2), Küçük Düşürülmüşler ve Hakarete Uğramışlar (1861), Yer Altından Notlar (1864), Suç ve Ceza (1866), Kumarbaz (1866), Budala (1868), Cinler (1871-2), Karamazov Kardeşler (1879-80), Yazarın Günlüğü (kendi dergisi, 1873-1881).
Lev N. Tolstoy (1828-1910)	Çocukluk, Ergenlik ve Gençlik (1852-6), Sevastopol Öyküleri (1855), Bir Pomeşçik'in (derebeyi) Sabahı (1856), Kazaklar (1863), Savaş ve Barış (1863-9), Anna Karenina (1875-7), İtiraf (1882), İvan İliç'in Ölümü (1886), Kreutzer Sonat (1889), Peder Sergey (1898), Diriliş (1899), Hacı Murat (1896-1904), Balodan Sonra (1903)

Kaynaklar:

- Belknap, Robert L., 1997. "Survey of Russian journals, 1840-1880", Martinsen (1997) içinde, s. 91-116.
- Belinski, V. G., 1941. *İzbrannie Filosofskie Soçineniya* (Seçme Felsefe Yazıları) , OGİZ, Gosudarstvennoe İzdatelstvo Politiceskoy Literaturı, Moskva.
- Belinski, V. G., 1971. *Statii i Retsenzii* (Makaleler ve Eleştiri Yazıları), Toplu Eserleri (13 cit)'nden seçerek yayına hazırlayan: Mark Polyakov, Moskovskiy Raboçiy.
- Bortnes, Jostein, 1992. "The literature of old Russia", Moser (1992) içinde, s. 1- 44.
- Brooks, Jeffrey, 2003. *When Russia Learned to Read, Literacy and Popular Literature, 1861-1917*, Northwestern University Press, Evanston, Illinois.
- Cornwell, Neil (ed.), 2001. *The Routledge Companion to Russian Literature*, Routledge, London and N. Y.
- Emerson, Carly, 2008. *The Cambridge Introduction to Russian Literature*, Cambridge University Press, Cambridge, N. Y.
- Offord, Derek 1985. *Portraits of Early Russian Liberals*, Cambridge University Press, Cambridge, N. Y.

- Kuleşov, V. İ., 1989. *İstoriya Russkoy Literaturi, X – XX veka* (Rus Edebiyatı Tarihi, X – XX yüzyıllar), Moskva, Russkiy Yazık.
- Maguire, Robert A., 1997. "Introduction" to the book *Literary Journals in Imperial Russia*, Martinsen (ed.), s.1.
- Maguire, Robert A., 1997. "Introduction" to the book *Literary Journals in Imperial Russia*, Martinsen (ed.), s.1.
- Marker, Gary, 1997. "The creation of journals and the profession of letters in the eighteenth century", Martinsen (1997) içinde, s. 11-33.
- Martinsen, Deborah A.(ed.), 1997. *Literary Journals in Imperial Russia*, Cambridge University Press, Cambridge, UK.
- Mersereau Jr., John, 2008. "The nineteenth century: romanticism, 1820-40", Moser (ed., 1992) içinde, s.136-188.
- Mihailovskiy, N., 1989. *Stati o Rrusskoy Literature, XIX – načala XX veka* (Rus edebiyatı üzerine makaleler, XIX yüzyıl – XX yüzyıl başı), Khudojestvennaya Literatura, Leningrad.
- Mirsky, D. S., 1958 (1926). *A History of Russian Literature: From Beginnings to 1900*, edited by Francis J. Whitfield, Northwestern University Press, Evanston, Illinois.
- Moser, Charles A. (ed.), 1992. *The Cambridge History of Russian Literature*, Revised edition, Cambridge University Press.
- Nabokov, Vladimir, 1961. *Nikolai Gogol*, New Directions Publ. Corp., N.Y.
- Peace, Richard, 1992. "The nineteenth century: The natural school and its aftermath, 1840-55", Moser (ed., 1992) içinde, s.
- Puşkin, Aleksandr, S., 1988. *Mısli o Literature* (Edebiyat Üzerine Düşünceler), Sovremenik, Moskva.
- Rayfield, Donald, 2001. "The Golden Age of Russian poetry", Cornwell (ed., 2001) içinde, s. 89-100.
- Serman, İlya, 1992. "The eighteenth century : neoclassicism and the Enlightenment, 1730-90", Moser (1992) içinde, s. 45-91.
- Terras, Victor, 1991. *A History of Russian Literature*, Yale University Press, New Haven and London.
- Todd III, William Mills, 1997. "Periodicals in literary life of the early nineteenth century", Martinsen (ed., 1997) içinde, s. 37-63.
- Tosi, Alessandra, 2006. *Waiting for Pushkin: Russian Fiction in the Reign of Aleksandr I (1801-1825)*, Rodopi, Amsterdam, N. Y.

- Turgenyev, İ. S., 1984. *Soçineniya: Poemi, Povesti i Raskazı, iz "Literaturıh i Jiteyskih Vospominaniy* (Eserler: Şiir, Uzun Öykü, Öykü ve "Edebiyat ve Günlük Yaşam Anıları"ndan Seçmeler), İzdatelstvo "Pravda", Moskva.